

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет**

Ігор Возний

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
(навчально-методичні рекомендації до практичних занять для
студентів спеціальності 034 «Культурологія»)

Чернівці
Чернівецький національний університет
2022

УДК:930.85(477)(0.76)

В 645

Друкується за ухвалою вченої ради філологічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
протокол № 8 від 30 березня 2021 р.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Балух Василь Олексійович – доктор історичних наук, професор, член-кор. АПН НАН України, перший проректор ЧНУ

Рупташ Ольга Василівна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та культурології ЧНУ.

Возний І.П.

В 645 Історія культури України (навчально-методичні рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності 034 «Культурологія»). – Чернівці: Чернівецький ун-т, 2022. – 118 с.

Посібник охоплює найважливіші теми курсу «Історія культури України», присвячені проблемам історичного розвитку культури українців, представників інших націй та національностей, що проживають на теренах України впродовж всього її історичного розвитку Містяться поради щодо підготовки практичних занять, що стимулюватиме дослідний підхід до вивчення дисциплін культурологічного циклу. Пропоновані навчально-методичні матеріали спрямовані на те, аби допомогти студенту, поглибити свої знання з історії культури України. Матеріали узгоджено з темами лекцій відповідно до основної програми «Історія культури України», яку підготовлено на кафедрі філософії та культурології.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю культурологія, філософія, історія.

УДК: 930.85(477)(0.76)

© Возний І.П. 2022

© Чернівецький національний університет, 2022

ЗМІСТ:

ПЕРЕДМОВА	– 5
Практичне заняття 1. ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ. ФІЛОСОФСЬКО- ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	– 7
Практичне заняття 2. ПРАДАВНІ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ (1,5 тис. рр. до н. е. – IX ст.)	– 13
Практичне заняття 3 ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (IV – IX ст.)	– 21
Практичне заняття 4 ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ (X – XIII ст.)	– 26
Практичне заняття 5 КУЛЬТУРА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА	– 33
Практичне заняття 6. РЕНЕСАНС ЯК ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ (XIV–XVI ст.)	– 38
Практичне заняття 7. ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО (XVII–XVIII ст.)	– 47
Практичне заняття 8. ДИСКУРС ПРОСВІТНИЦТВА ТА РОМАНТИЗМУ В УКРАЇНІ (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)	– 61

Практичне заняття 9. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ друга половина ХІХ – до початку національно- демократичної революції 1917 р.	– 73
Практичне заняття 10. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧ- НОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921 рр.)	– 82
Практичне заняття 11. КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1920–1945 рр.)	– 90
Практичне заняття 12. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1945–1991).....	– 99
Практичне заняття 13. КУЛЬТУРОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	– 108

ПЕРЕДМОВА

Основним змістом українського культурного оновлення і відродження була самовіддана праця багатьох дослідників, ентузіастів, практиків з реконструкції сфальсифікованої історії культури, повернення до життя забутих, чи таких, що були заборонені радянською владою або невідомих надбань українського народу. Водночас, у сучасному суспільстві все більше свідомо сприймається потреба громадян у культурі, що здатна позитивно вплинути на його прогрес в цілому. Культура все частіше сприймається як один із важливих набутків нації, оскільки не тільки береже але й легалізує код нації. Все це породило зростання зацікавленості історією української культури, її злетами та падіннями. На сьогодні, на жаль, вона досліджена фрагментарно, а тому не може повноцінно задовольнити потреби українців у вивченні особливостей національної культури, що охоплюють широкий спектр форм людського буття (правові, економічні, побутові, ідеологічні, морально-духовні чинники). Вони стають основою формування національної самосвідомості та показують шляхи інтеграції української нації в культурне співтовариство народів світу.

Метою вивчення курсу «Історія та культура України є – систематизація знань студентів з історії та культури України, аналіз історико-культурологічних фактів, набуття вмінь робити висновки, які допоможуть орієнтуватися в сучасному житті країни; закласти основи політичної культури студентів; допомогти студентам засвоїти прийоми роботи з науковою літературою суспільно-політичного та культурологічного спрямування; розгляд проблем розвитку української культури від первісного ладу до наших днів, зосередження основної уваги на найвидатніших досягненнях культури на кожному її етапі розвитку, розгляд взаємозв'язків української культури зі світовою, етапних досягнень українського народу в галузі культури упродовж тривалої боротьби за національну незалежність та власну державність. Через ознайомлення студентів з історією та культурою українського народу у боротьбі за власне існування, національну державність

прищепити почуття гордості за свій народ і відповідальність за майбутнє України.

Визначальною рисою навчальної дисципліни є те, що культура України подається у контексті розвитку європейської та світової культури.

Дані методичні поради покликані допомогти у вивченні тем, які виносяться згідно з робочою програмою на практичні заняття. Для успішної підготовки до занять у методичних вказівках містяться теми та плани занять, рекомендації щодо підготовки окреслених завдань, основні поняття. До кожної теми заняття вказана основна та допоміжна література.

Навчальна програма дисципліни «Історія культури України» розрахована на студентів, котрі навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалаврів за спеціальністю 034 «культурологія».

Практичне заняття 1
**ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ. ФІЛОСОФСЬКО-
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ**
(2 год)

План

1. Зміст та сутність поняття культури. Еволюція поглядів учених на поняття культури, сучасні інтерпретації.
2. Культура і природа. Культура і цивілізація.
3. Функції, структура й типологія культури.
4. Чинники становлення та особливості української культури. Ментальність українців. Мова як фундаментальна основа культури. Національна ідея.
5. Джерельна база, методи дослідження та періодизація історії культури України.

Мета практичного заняття

формування системи знань про особливості культурного процесу в Україні, розгляд української культури в історичному розвитку, в єдності та суперечності різноманітних процесів і тенденцій.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Еволюціоністська концепція культури.
2. Соціологічна концепція культури.
3. Антропологічна концепція культури.
4. Концепція циклічного розвитку культури.
5. Етнічний підхід до розуміння поняття «українська культура».
6. Національний: підхід до розуміння поняття «українська культура».
7. Періодизація історії України та її культури М. С. Грушевського.
8. Теорія «культурних хвиль» (культурно-історичних епох) Д. Чижевського.

9. Періодизація української культури І. Лисяка-Рудницького.

Словник

культура, субкультура, контркультура, масова культура, елітарна культура, світова культура, національна культура, культурологія, артефакт, цивілізація, етногенез

Основна література

Возний І.П. Історична та теоретична культурологія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. С. 10–24, 197–258.

Дмитренко В.А. Підходи до періодизації розвитку української культури у підручниках з історії української культури. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 10. С. 31–34.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 9–59.

Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. доктора історичних наук С.О. Костилюєвої. Київ : НТУУ «КПІ», 2010. С. 7–27.

Історія української культури. У 5 т. / за ред. Ю. С. Асєєва. Київ: Наук. думка, 2001. Т. 1. С. 41–68.

Павлова О. Ю., Мельничук Т. Ф., Грищенко І. В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О. Ю. Павлової. Київ: Центр учбової літератури, 2019. С. 8–58.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 49–69. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Хома І.Я., Сова А.О., Мина Ж.В. Історія української культури : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 5–20.

Додаткова література

Вечірко Р. Феномен української культури. *Вітчизна*. 2006. № 11-12. URL : http://vitchyzna.ukrlife.org/11_12_06vech.htm

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. С. 5–11. URL : <http://www.nbuu.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Денисов Я. Я., Макаруч О. Г. Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. С. 20–24. URL : <http://nckhust.dyndns.org/elibrary/library/books/40436/maket.pdf>

Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. Історія української культури : курс лекцій / під аг. ред. С. О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 7–25.

Рекомендоване відео

«Як пізнавати історію?» (фільм 2) із серії «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=YmJQvShifM>

Методичні рекомендації

Розгляд *першого питання* слід розпочати зі з'ясування значення слова «культура» з латинської мови, де воно означало «удосконалення», «обробіток», «догляд» і було пов'язане з землеробством. Найпоширеніші серед численних тлумачень культури її чотири основних значення: 1) культура як загальний процес інтелектуального, естетичного, духовного розвитку; 2) культура як спосіб життя людей, притаманний певній спільноті, нації, історичній добі; 3) культура як цивілізація, тобто етап розвитку суспільства; 4) культура як назва для різноманітних форм інтелектуальної та художньої діяльності людей. Як духовний феномен, що проявляється в галузі науки, літератури та мистецтва розглядалася культура, ще починаючи з періоду античності. Згодом у процесі подальшого розвитку людського суспільства поряд із духовною почали вивчати й матеріальну культуру. Загальноприйнятим у наш час є визначення поняття культури як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством за час свого існування. Таким чином, поняття культура об'єднує в собі все, що оточує нас, виготовлене людьми і продукowane їх розумом.

Проаналізувати закони розвитку культури: поняття закону культури, закон єдності та різноманітності культури, закон спадкоємності і розвитку культур, закон перервності і

безперервності розвитку культури, закон взаємодії і співробітництва, закон функціональної єдності та взаємозалежності існування природи, людини, культури у Всесвіті.

Готуючись до *другого питання*, слід звернути увагу, що у своїх багатогранних проявах культура так чи інакше торкається природи, її відображення, розуміння. Два світи творять людину: природа і культура. Одночасно людина творить культуру. Культура є продуктом людської творчості. Взаємозалежність природи, культури і людини. Природа як вихідний пункт людського розвитку. Людина як продукт природи і культури. Принципи екологічної етики.

Серед науковців давно ведеться суперечка стосовно відповідності культури і цивілізації. Це близькі, але не тотожні поняття, вони взаємопов'язані між собою. Одні вчені вважають, що культура становить особливий шар цивілізації, інші – що цивілізація становить матеріальну основу духовної культури.

Отже можна констатувати, що культура є специфічним явищем, яке не можливо виокремити зі сфери суспільного життя людства. Вона є плодом людської діяльності у матеріальних та духовних її проявах, є важливою умовою функціонування людства в якій реалізуються досягнення культури.

У *третьому питанні* слід розуміти, що різнобічний характер феномену культури обумовлює її й поліфункціональність. Значення культури розкриваються шляхом реалізації функцій та законів у процесі еволюції суспільства. Слід з'ясувати суть таких функцій культури: людинотворча (гуманістична, світоглядна); суспільно-перетворююча; етноформуюча та етнозахисна; пізнавальна; інтегративна (об'єднуюча); семіотична (символічна, знакова) комунікативна (спілкувальна, трансляційна); регулятивна (нормативна, керувальна); ціннісна (аксіологічна); соціальна; емоційно-естетична; рекреативна; виховна; діагностична та прогностична.

Аналіз структури культури окреслює виділення певних типів, видів та форм за різноманітними еталонами. За сферою діяльності людей культуру класифікують на матеріальну і духовну. За етнічним чинником та вагомністю – на світову, загальнолюдську, етнічну, національну. За протиставленням до пануючої культури виділяють субкультуру й контркультуру. За

ролю і місцем у суспільстві, професійністю, інтелектуальністю та споживачем в теоретичній культурології виділяють три форми культури: елітарну, масову й народну. За співвідношенням культурних чинників (звичай, традицій, установлень) культуру можна розділити на традиційну й нетрадиційну. За приналежністю до історичних епох: первісна культура; культура цивілізацій Стародавнього сходу; антична культура; середньовічна культура; культура епохи Відродження; культура Нового часу; культура сучасної епохи.

Вивчення *четвертого питання* пов'язане з вивченням факторів, що позначилися на процесі зародження та розвитку культури України, кристалізації її самобутності. При цьому слід звернути увагу на соціально-історичних передумовах (етногенез українського народу, його інтелект, мова та наявність чи відсутність державності), природно-географічних (територія проживання, погодні та ландшафтні чинники). При цьому слід простежити шляхи взаємодії з іншими культурами.

Розгляд *останнього питання* можна почати з методології вивчення історії української культури. Основними методологічними принципами при дослідженні в культурології є принцип історизму та об'єктивності. Перший передбачає розгляд кожного явища з точки зору того як воно змінювалося впродовж історичного розвитку крізь призму причинно-наслідкових зв'язків. Другий вимагає об'єктивно спиратися на факти. Ці принципи можуть реалізовуватися через систему конкретних методів (порівняльно-історичний, структурно-порівняльного та системного аналізу). Використовуються також міжнаукові або міждисциплінарні методи (конкретних соціальних досліджень, математичної статистики), методи таких наук, як семіотика демографія, психологія та ін.

Теорії етногенезу українського народу: «споконвічності», автохтонності (М. Грушевський), «єдиної колиски», «незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів».

Критерії періодизації історії української культури. Періодизація історико-культурного процесу в працях М. Грушевського. Необхідно охарактеризувати періоди в історії культури України, що тісно пов'язані з історичними умовами

формування української нації. Місце і роль «Історії культури України» в системі навчальних дисциплін гуманітарного циклу.

Джерельна база дослідження історії культури України надзвичайно різноманітна. Виділяють такі види джерел: прикладні, етнографічні, лінгвістичні, археологічні, антропологічні, усні, писемні, кіно-фоно-фотодокументи.

Практичне заняття 2
ПРАДАВНІ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ.
(1,5 тис. рр. до н. е. – IV ст. н.е.)
(2 год)

План

1. Особливості культури населення України в найдавніші часи.
Періодизація первісної культури України.
2. Здобутки культури найдавнішого населення України.
 - а) матеріальна та духовна культура населення періоду палеоліту та мезоліту;
 - б) неолітична революція та її наслідки в матеріальній та духовній культурі;
 - в) мистецтво кам'яного віку;
 - г) матеріальна та духовна культура трипільського населення України.
3. Культура населення скіфо-сарматського часу.
 - а) господарство, матеріальна культура та духовний світ кіммерійців;
 - б) господарство, матеріальна культура та духовний світ скіфів;
 - в) господарство, матеріальна культура та духовний світ сарматів;
 - г) Мистецтво населення України доби бронзи та ранньозалізного віку.
4. Антична культура полісів Північного Причорномор'я.

Мета практичного заняття

формування системи знань про особливості культурного процесу в давню добу української історії.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Палеолітичні Венери на території України
2. Світогляд, міфологія і вірування давніх трипільців

3. Кам'яна монументальна скульптура скотарів в епоху енеоліту
4. Міфологія та світогляд скіфо-сарматської доби
5. Кімерійсько-скіфсько-сарматський культурний симбіоз як одне із автохтонних джерел української культури
6. Ритуально-культува практика сарматів.
7. Міф про перебування Геракла у Північному Причорномор'ї
8. Стилiстичні особливості скіфського мистецтва

Словник

палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, «первісні венери», анімізм, фетишизм, тотемізм, магія, археологічна культура, мізинська культура, Кам'яна могила, меандровий орнамент, Буго-Дністровська культура, середньостогівська культура, ямна культура, трипільська культура, культура шнурової кераміки, скіфи, кіммерійці, сармати

Основна література

Археологія України : курс лекцій: навч. посіб. / Л.Л. Залізник, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л.Л. Залізняка. Київ : Либідь, 2005. С. 24–343.

Відейко М. Ю. Україна: від Трипілья до Антів. Київ : Кріон, 2008. 280 с.

Возний І.П. Дохристиянські вірування давнього та середньовічного населення України. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. С. 11–186.

Давня історія України : в 3-х томах / гол. ред. кол. П.П. Толочко. Київ : Наук. думка, 1997. Т. 1 : Первісне суспільство. 560 с.

Давня історія України : в 3-х томах / гол. ред. кол. П.П. Толочко. Київ: Наук. думка, 1998. Т. 2 : Скіфо-антична доба 496 с.

Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін. Київ: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 31–53.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 59–87.

Історія української культури: курс лекцій / під заг. ред. доктора історичних наук С.О. Костишевої. Київ: НТУУ «КПІ», 2010. С. 28–56.

Історія української культури : в 5 томах. / гол ред. Б. Патон. Київ : Наук. думка, 2001. Т. 1. Історія культури давнього населення України. С. 69–558.

Павленко Ю. Дохристиянські вірування давнього населення України. Київ : Либідь, 2000. С. 5–236.

Павлова О. Ю., Мельничук Т. Ф., Грищенко І. В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О. Ю. Павлової. Київ: Центр учбової літератури, 2019. С. 86–118.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 69–127. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Хома І.Я., Сова А.О., Мина Ж.В. Історія української культури : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 21–43.

Додаткова література

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. С. 11–28. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Денисов Я. Я., Макарчук О. Г. Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. С. 24–40. URL : <http://nkckhust.dyndns.org/elibrary/library/books/40436/maket.pdf>

Історія релігії в Україні: В 10-ти т. / редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Київ: Укр. Центр духовн. культури, 1996. Т.1. Дохристиянські вірування; Прийняття християнства. С.5-84.

Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С. О. Костишевої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 28–57.

Рекомендоване відео:

«Трипільське диво» (фільм б) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=6ZUYtr-MCnc>

«Ті, що приборкали коня» (фільм 7) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=NxRpbKRM3_E

«Переможці непереможених» (фільм 8) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=9xzU1cihXpo>

«Зустріч світів» (фільм 9) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=2U2DZ9zWHas>

«Сармати і сарматія» (фільм 11) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=AnK8d5vqUp0>

«Трипілля. Забута цивілізація Старої Європи» https://www.youtube.com/watch?v=Ю_CQy9j6oA

«Скарб.ua. Золото скіфів. Найвища проба» <https://www.youtube.com/watch?v=IDH11Zj9pP4>

Методичні рекомендації

При розгляді *першого питання* слід усвідомити, що походження культури на теренах України найтіснішим чином пов'язане з зародженням та розвитком тут людського суспільства. Щоб зрозуміти процеси, що відбувалися на території України в найдавніші часи студентам необхідно засвоїти види періодизації первісної культури (археологічна, історична, культурно-цивілізаційна). При цьому варто чітко зрозуміти сутнісні ознаки первісної культури (привласнювальний тип господарства, синкретизм (нерозчленованість), гомогенність, самодетермінація, образно-чуттєве сприйняття світу, міфологічна свідомість, релігійні уявлення у формі анімізму, тотемізму, фетишизму, магії).

Вивчаючи *друге питання*, студенти повинні звернути увагу на те, що найдавніші культури на теренах сучасної України співвідносяться з певними археологічними періодами (палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовий вік). Перші люди заселили територію України в період раннього палеоліту близько 1 млн. років тому. Сліди їх перебування засвідчені в Закарпатті, Донбасі, Житомирщині, Криму тощо. Студенти мають назвати найдавніші палеолітичні, мезолітичні та неолітичні поселення на території України. При цьому необхідно звернути увагу на матеріальну культуру первісного ладу: знаряддя праці як першу форму закріплення досвіду взаємодії з навколишнім середовищем (молотки, сокири, пили, свердла, скребки, м'ялики, гачки, посуд,

копалки), технологічні операції (удари, обжими, свердління, різання, плетіння, склеювання, добування вогню), засоби зв'язку (голосовий, звуковий (барабани, свистки, труби), візуальний (шляхом установлення видимих орієнтирів), галузі привласнювального типу господарства (збиральництво, полювання, рибальство, бортництво), характеристика житла, посуду, одягу, предметів культу, знарядь лову (спис, лук, стріли, палка), ігрові предмети, землеробство, формування основних напрямів у розвитку культури (мисливського, збиральницького, землеробського).

Потрібно знати сутність поняття неолітична революція: (перехід від привласнювального господарства до відтворювального (продуктивного). Використання сили вітру, падаючої води, сили тварин. Розвиток тваринництва, агрокультури, городництва, зернового господарства, окультурення ґрунтів. Виникнення ремесел, розвиток розумової праці, військової справи. Поява прядіння, ткацтва. Виникнення великих поселень. Вміти характеризувати культурно-господарські зони, які формуються в межах України у цей період. Досягнення доби неоліту.

Формування духовної культури первісного суспільства. Поява мислення. Виникнення мови. Міфологія як філософія історії первісного суспільства. Сутність міфу як способу осмислення природної і соціальної дійсності на ранніх стадіях суспільного розвитку, прагнення гармонізувати свої відносини зі світом і світу з собою. Міф як відображення образу живої істоти, пояснення явищ, вираз віри. Формування міфологічно-релігійної свідомості. Основні первісні вірування: тотемізм, анімізм, фетишизм, магія, ритуал, табу. Природа первісних вірувань. Відображення уявлень про світ у первісному мистецтві. Наскальний живопис. Скульптура і культовий посуд. Освоєння форми, лінії і кольору. Маски, статуї, малюнки на землі, різьбярство. Танцювальні, музичні і пластичні ритми.

Зародження будівництва: спорудження жертovníків; храмів, дольменів мегалітичних пам'яток, зіккуратів. Виникнення писемності (піктографічної, логографічної і фонографічної). Художня діяльність як органічна потреба людської психіки, самовираження людини. Первісний синкретичний комплекс фантастичного, уявного і реального у свідомості людини. Зооморфізм та антропоморфізм первісного мистецтва.

Важливу роль у розвитку культури на теренах України відіграла енеолітична доба IV тис. до н. е. У цей час тут, в залежності від способу господарювання, сформувалися три культурно-етнографічні зони: степова причорноморська, або південноукраїнська з переважанням скотарства, лісова та лісостепова з переважанням мисливства та правобережна степова з переважанням землеробства. Найяскравішою землеробською культурою доби енеоліту була трипільська культура, пам'ятки якої були відкриті в 1896 р. Вікентієм Хвойкою на Київщині. Студенти повинні орієнтуватися у проблемі походження, території поширення, періодизації, матеріальній культурі (особливості землеробства, тип, будова поселень, керамічний посуд: кольори, символіка орнаменту), духовній культурі, мистецтві та світоглядних уявленнях трипільських племен, індоєвропейській (арійській) проблемі їх походження.

Розгляд *третього питання* необхідно почати з того, що завершальною стадією первісної доби на території України стала епоха бронзи – час переходу до виготовлення штучних металів, появи металургії, завершення процесу відокремлення скотарських племен від землеробських, становлення патріархату й майнової диференціації населення. Студентам потрібно розібратися з періодизацією бронзової доби (кіммерійський (IX – VIII ст. до н. е.), скіфський (VII – II ст. до н. е.) та сарматський (II ст. до н. е. – IV ст. н. е.) періоди).

На початку третього питання необхідно дати загальну характеристику етнічному походженню та соціальній структурі кіммерійського суспільства, проаналізувати спосіб життя кіммерійців, їх головні заняття, залежно від етнічного походження, військову культуру, методи та способи металообробки. Слід зазначити, що оволодіння процесом виготовлення заліза прискорило суспільний розвиток у середовищі кіммерійців й запустило процеси державотворення. Важливо розкрити основи релігійних уявлень та культуру кіммерійців, дослідити особливості поховального обряду. Варто звернути увагу на розвиток декоративно-прикладного мистецтва, його різноманіття, стильові прийоми та орнаментальне оформлення. Важливе значення мала дрібна пластика.

Однією з найдивовижніших серед усіх культур доби заліза є скіфська культура, яка представлена на теренах України різноплановими пам'ятками (поселення, поховання-кургани, городища тощо). При висвітленні цього питання студентам варто подати характеристику основних скіфських курганів (Солоха, Товста Могила, Чортюк, Гайманова могила) та городищ (Більське, Трахтемирівське і ін.). Розглядаючи державу скіфів як поліетнічну імперію, що займала значні території на Євразійському континенті варто звернути увагу на те, що їхня культура не була однорідною. При аналізі скіфської культури, студентам слід зосередитися на аналізі матеріальної (соціальний устрій, тип господарства, спосіб життя скіфів) та духовної (релігійні уявлення) культур. Особливу увагу при цьому слід звернути увагу на характеристику так званого «звіриного стилю» скіфів (походження, техніка виконання, основні персонажі та сюжети). Варто було б простежити вплив скіфської культури на слов'ян.

У кінці питання студент має орієнтуватися у проблемах етнічної належності та походженні іранських племен сарматів, які потіснили в Північному Причорномор'ї скіфів. При цьому слід зупинитися на характеристиці матеріальної (спосіб життя, господарство та побут) й духовної (вірування, міфологія, поховальний обряд) культур. Історична загадка амазонок. Необхідно розглянути напрямки розвитку сарматського мистецтва. Новий «звіриний стиль». Сліди сарматської культури у середовищі слов'ян.

При розгляді *четвертого питання* студенту слід усвідомити, що важливий внесок у палітру культури населення давньої України зробили античні міста Північного Причорномор'я. Важливо подати загальну характеристику та основний зміст етапів культурного розвитку античних полісів (архаїчний, класичний та елліністичний). Окремо слід звернути увагу на два періоди (грецький і римський) в історії причорноморської античної цивілізації. Розгляд цього питання передбачає характеристику особливостей містобудування у грецький період. Особливу увагу слід звернути на характеристику релігійних культів (святинища, культові споруди, поховальні пам'ятки). Розглянути архітектурні новації греко-римського періоду, оборонні, культові споруди в Ольвії, Херсонесі, Пантікапеї.

Проаналізувати монументальний живопис, його смислове наповнення. Квітковий, інкрустаційний живописні стилі. Мозаїки Ольвії та Херсонесу. Скульптура (сакральна, надгробна, портретна). Пам'ятки портретного мистецтва Боспору. Простежити розвиток наукових знань, особливостей розвитку скульптури, театру в колоніях.

Важливим етапом історії античної цивілізації в перших століття нашої ери був період римських завоювань. Студентам варто звернути увагу на розвиток матеріальної культури та побуту міст Північного Причорномор'я. При цьому необхідно простежити шляхи включення праслов'ян в економічну систему античного світу. Важливою є проблема проникнення християнства на територію півдня України. Студенти повинні показати його вплив на зміну релігійних уявлень, розвиток архітектури, літератури та образотворчого мистецтва в колоніях та на подальший розвиток культури місцевого населення.

Практичне заняття 3
ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
(IV – IX ст.)
(2 год)

План

1. Культура народів епохи «великого переселення народів» на території України
 - а) гуни та готи на території України;
 - б) болгарські племена на території України;
 - в) хозарський каганат;
 - г) тюркські племена в степах України.
2. Слов'янська доба в культурі українських земель.
 - а) історичні умови формування східнослов'янської культури;
 - б) культура побуту східнослов'янських племен;
 - в) духовна культура давніх слов'ян.

Мета практичного заняття

формування системи знань про особливості культурного процесу в українській історії періоду раннього середньовіччя

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Історичні умови формування слов'ян та їх вірувань.
2. Слов'янська міфологія.
3. Східнослов'янська демонологія.
4. Рослинно-тваринний світ у віруваннях давніх праукраїнців.
5. Культові споруди та поховальний обряд слов'ян.
6. Суспільно-побутове життя давніх праукраїнців.
7. Релігійні свята й обряди давніх українців.
8. Елементи синкретичних вірувань давніх слов'ян.

Словник

упир, відьма, вовкулак, берегиня, русалка, мавка, чорт, водяник, болотяник, польовик, дворовик, домовий, Род, див, рожаниці, зарубинецька культура, ченяхівська культура, анти, пантеон.

Основна література

Археологія України : курс лекцій: навч. посібник / Л.Л. Залізняк, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л.Л. Залізняка. Київ : Либідь, 2005. С. 344–427.

Возний І.П. Дохристиянські вірування давнього та середньовічного населення України. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2012. С. 203–383.

Давня історія України: в 3-х томах / гол. ред. кол. П.П. Толочко. Київ: Наук. думка. Том 3: Слов'яно-руська доба / відп. ред. Я.Є. Боровський. 2000. С. 11–213.

Ибн-даст, Абу-али Ахмед бен Омар. Известия о хозарах, бургасах, болгарах, мадьярах, славянах и руссах / переклад. Д. Хвольсон. Київ : Аграр Медіа Груп, 2012. 215 с. URL : <https://www.prlib.ru/item/1121160>

Ларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 320 с.

Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін. Київ : Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 31–53.

Історія української культури: в 5 томах. / гол. ред. Б. Патон. Ктїв : Наук. думка, 2001. Т.1. Історія культури давнього населення України. С. 559–672.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 59–87.

Калашников В. Боги древних славян. Москва : Белый город, 2003. 48 с.

Павленко Ю. Дохристиянські вірування давнього населення України. Київ : Либідь, 2000. С. 237–310.

Павлова О. Ю., Мельничук Т. Ф., Грищенко І. В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О. Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 86–118.

Повість временних лет. Київ : Азбука, 2020. 384 с.

Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. Москва : Наука, 1981. 608 с.

Толочко А. Очерки начальной Руси. Київ : Laugus, 2015. 336 с.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ :

КНЕУ, 2003. С. 69–100. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_tazar_kulultura.zip

Додаткова література

Археологія Української РСР : в 3-х т. Київ : Наук. думка, 1971. Т. 3. С.8–178.

Бірбрауер Ф. Готи в I–VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами. *Археологія*. 1995. № 2. С.32–52.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. С. 11–28. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Денисов Я.Я., Макарчук О.Г. Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. С. 24–40. URL : <http://nkckhust.dyndns.org/elibrary/library/books/40436/maket.pdf>

Історія релігії в Україні: в 10-ти т. / редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Київ : Укр.. Центр духовн. культури, 1996. Т. 1. Дохристиянські вірування; Прийняття християнства. С. 5–84.

Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боєва С. Ю. Історія української культури : курс лекцій / під аг. ред. С. О. Костишевої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 28–57.

Нестор Летописец. Княжение Святослава Игоревича / перекладач Д. Ліхачов. Київ : Скиф, Центр навчальної літератури, 2017. 52 с.

Сегеда С. Видатні жінки української історії. Київ : Балтія-Друк, 2020. С. 8–22.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків: Фоліо, 2019. С. 6–18.

Рекомендоване відео

«Втрачена історія. Предки слов'ян. Історія України» <https://www.youtube.com/watch?v=wcFtXKuDfOU>

«Тут переходили народи» (фільм 12) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=w2UciCSi_3c

«Доба великого слов'янського розселення» (фільм 13) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=d7_-D4V3Aio

«Змійові вали» (фільм 14) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=QV0uSyXpTIM>

«Як народжувалась наша держава» (фільм 15) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=5k7sAWSOuA0>

«Чому погас вогонь Перуна» (фільм 16) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=8H1tKe7P-uc>

Методичні рекомендації

Практичне заняття присвячене народам, котрі перебували на українській території в епоху «великого переселення народів»: готам, гунам, аварам, болгарам, хозарам, печенігам, половцям. При розгляді усіх питань студент керується наступною логічною схемою: – етнічне походження; – поява та ареал поширення на території України; – суспільна організація; – господарство; – духовна культура.

При розгляді *другого питання* студенту слід усвідомити, що формування слов'янської культури відбувається у римський період. Студентам слід показати етапи формування слов'ян як самостійної етнічної спільноти. Для цього необхідно проаналізувати римські письмові джерела (Корнелій Тацит, Светоній, Пліній Молодший) про слов'янські племена в I-II ст. н.е. Ці античні автори відносили антів, склавинів та венедів до автохтонних народів. Готські письмові джерела (Йордан) про слов'янські племена в III-VI ст. (зарубинецька та черняхівська археологічні культури). В арабських джерелах згадується держава III-IV ст. н. е. на теренах України – Ортанія, Ратанія чи Рутенія розташована на території між Дністром і Дніпром, де мешкали переважно анти. Дослідити дані лінгвістики та археології про походження слов'ян. Розкрити основні концепції походження слов'янських народів: Л. Нідерле, О. Трубачов, Б. Рибаків, П. Толочко. Розглянути проблему так званої «Нестерової географії». Студент повинен мати уявлення про формування літописних племен, шляхи формування політичних об'єднань союзів племен й ролі полян у процесі об'єднання слов'янської спільноти навколо Києва.

Передостанній підпункт практичного заняття зорієнтований на характеристику традицій матеріальної культури. Аналізуючи слов'янську культуру, залучаючи при цьому писемні джерела, слід звернути увагу на визначальні чинники розвитку

матеріальної і духовної культури, основні галузі господарства, побут, спосіб життя, одяг, їжу слов'ян. Важливо розглянути соціальний устрій, тип поселень, міське життя слов'ян, родоплемінну демократію, військово-адміністративний устрій життя. Необхідно відзначити високий розвиток декоративно-прикладного мистецтва. Особливості писемності.

В останньому підпункті представлена духовна культура давніх слов'ян. Студентам необхідно звернути увагу на язичницький світогляд слов'ян, як частину загальнонародського комплексу первісних поглядів, вірувань, звичаїв, обрядів, реконструювати розвинену систему їх релігійних уявлень. Важливо розуміти, що для слов'янських вірувань був притаманний політеїзм. Необхідно проаналізувати Слов'яни обожнювали природу, рослинний і тваринний світ, природні стихії, зокрема воду і вогонь. З культом вогню був пов'язаний поховальний обряд кремації. Людина як частина загального цілого: природи, космосу (світу хаосу і порядку). Слов'янська міфологія як спроба осмислення життя, потреба виразити універсальне через конкретне, відображення впорядкованості і закономірності явищ природи, колективного досвіду, як форма прояву творчих здібностей і спосіб самовдосконалення. Будова світу в уявленні слов'ян: прав (світ богів), яв (світ реальний), нав (світ померлих). Виокремити особливості давньослов'янської міфології, просторово-часової моделі світу тощо. Поступово з формуванням ранньокласового суспільства та підвищення князівської влади склалася ієрархічна система міфологічних уявлень.

Пантеон язичницьких богів: Род, Рожаниця, Сварог, Перун, Стрибог, Даждьбог, Хорс, Сімаргл, Велес, Мокоша, Ярило та ін. Язичницька скульптура. Світовид (Збруцький ідол). Епічно-міфічно-билинний характер слов'янського мистецтва. Язичництво й українська культура.

Практичне заняття 4
ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ
(IX – XIII ст.)
(2 год)

План

1. Витоки культури доби Київської Русі. Прийняття християнства на його значення для давньоруської культури.
2. Київська Русь – симбіоз синкретичного поганства та візантійської культури.
3. Мова, писемність, освіта, наукові знання та література.
4. Містобудування й архітектура.
5. Скульптура, живопис, декоративно-прикладне мистецтво.
6. Музичне мистецтво.

Мета практичного заняття

з'ясувати витоки культурного процесу Київської Русі; визначити вплив запровадження християнства на розвиток культури Київської Русі; розкрити шляхи розвитку давньоруської літератури та освіти; висвітлити особливості мистецьких досягнень княжої доби.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Походження слов'янської писемності.
2. «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона – визначна пам'ятка риторичної спадщини Київської Русі.
3. Особливості розвитку християнського культового мистецтва княжої доби.
4. Мистецтво іконопису та його розвиток у творчості іконописців школи Аліпія.
5. Запровадження християнства на Русі та його вплив на розвиток просвітництва.
6. Літописання доби Київської Русі.
7. Ярослав Мудрий – видатна постать в історії культури Київської Русі.
8. Школа і педагогічна думка княжої доби.

9. «Бджола» – унікальна пам'ятка філософсько-світоглядної думки Русі-України.
10. «Шестиднев Екзарха Болгарського – джерело для реконструкції історіософських уявлень Давньої Русі.

Словник

софійська абетка, школа книжного вчення, монастирська школа, житія, патерики, апокрифи, літописи, билини, культова архітектура, оборонна архітектура, мозаїки, фрески, теоцентризм, дружинна культура, протоукраїнська мова, старослов'янська мова, кирилиця, глаголиця, софійська абетка, школа книжного вчення, монастирська школа, школа грамоти, годувальництво, житія, патерики, апокрифи, Псалтир, літописи, билини, дитинець, окольний град, посад, культова архітектура, оборонна архітектура, мозаїки, фрески, рельєфи, гаптування, колти, чернь, скань, зернь, перегород часта емаль, скоморохи, деместики

Основна література

Абрамович Д.І. Києво-Печерський патерик. Репринтне видання. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 274 с.

Археологія України : курс лекцій: навч. посібник / Л.Л. Залізник, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л.Л. Залізника. Київ : Либідь, 2005. С. 428–498.

Брайчевський М.Ю. Походження слов'янської писемності. 3-є вид. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 154 с.

Давня історія України : в 3-х томах / гол. ред. кол. П.П. Толочко. Київ : Наук. думка. Том 3: Слов'яно-руська доба / відп. ред. Я.Є. Боровський. 2000. С. 215–656.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 88–149.

Павлова О. Ю., Мельничук Т. Ф., Грищенко І. В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О. Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 121–157.

Історія української культури : у 5 т. / НАН України; редкол.: Б.Є. Патон та ін. Київ : Наук. думка, 2001 Т. 1. Історія культури давнього населення України С. 673–988.

Повість временних лет. Київ : Азбука, 2020. 384 с.

Сірополко С. Історія освіти в Україні Київ : Наук. думка, 2001. С. 27–47.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 112–129. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Додаткова література

Білоус Б. Література Київської Русі: постколоніальне прочитання. *Українська мова та література*. 2003. № 45. С. 19–21.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. С. 28–45. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Горовий А.В. Перший іконописець Київської Русі – Аліпій. Київ : «Наш час», 2008. 140 с.

Історія декоративного мистецтва України: у 5-ти т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : НАН України, 2010. Т. 1. С. 225–358.

Історія українського мистецтва: у 5-ти т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : НАН України, 2010. Т. 2. Мистецтво середніх віків. С. 390–836.

Історія українського театру: у 3-х томах / голов. ред. Г.А Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2017. Т. 1. Від витоків до ХХ століття. С. 12–31.

Історія української архітектури / Ю.С. Асеев, В.В. Вечерський, О.М. Годованок та ін.; за ред. В.І. Тимофієнка. Київ : Техніка, 2003. розділ 2.

Корній Л. П. Історія української музичної культури від давнини до початку ХХ століття. Київ : Музична Україна, 2018. С. 23–43.

Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава). Київ : Українська Картографічна Група, 2010. 300 с.

Кралюк П. М. Прийняття і сприйняття християнства в Русі-Україні. Київ : КНТ, 2015. 134 с.

Кралюк П. Ярослав Мудрий. Харків : Фоліо, 2018. 160 с.

Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боєва С. Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С. О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 57–102.

Орбіні Мауро. Слов'янське царствою Київ : КНТ, 2019. 115 с.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 18–28.

Сегеда С. Видатні жінки української історії. Київ : Балгія-Друк, 2020. С. 23–49.

Толочко А. Очерки начальной Руси. К.: Laurus, 2015. 336 с.

Филипчук О. Забутий святий. Князь Володимир Великий між Сходом і Заходом. Київ : Laurus, 2020. 584 с.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України : навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 34–50.

Рекомендоване відео

«Коли розквітла Київська держава» (фільм 17) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=2AP_pJKrWe8

«Наодинці з Диким полем»(фільм 18) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=BPku4LKSI_g

«Часи усобиць» (фільм 19) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=PpSTjyB22aQ>

«Спроба Мономаха» (фільм 20) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=43mJ-65xNDk>

«Шляхи розходяться» (фільм 21) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=m9xC_INhJw

Методичні рекомендації

Вивчення *першого питання* слід розпочати із загальної характеристики шляхів формування культури однієї з найбільших держав середньовіччя – Київської Русі. При цьому варто було б зупинитися на загальних ознаках культури Київської Русі: християнський характер, наявність язичництва та періоду двоєвір'я. Слід проаналізувати основні джерела часів появи християнства на Русі у VII–VIII ст. Дослідити появу перших церков, організацію церковного життя та взаємодію церкви і світської влади. Проаналізувати проблему поширення християнства серед перших Рюриковичів. Слід звернути увагу на постать княгині Ольги та її роль у поширенні християнства.

Дослідити ставлення Ігоря та Святослава до християнської релігії. Остаточне утвердження християнства на Русі в часи правління Володимира. Необхідно проаналізувати літописну легенду про вибір віри. Дослідити створення слов'янського пантеону християнських святих. Простежити вплив візантійських традицій, знань та канонів; появу нових субкультур – дружинної та народної; переосмислення і творче засвоєння досягнень світової культури. Високий злет культури Київської Русі зумовили суттєві зрушення в різних сферах суспільного життя на що потрібно звернути увагу.

Розгляд *другого питання* слід почати з поширення писемності у Київській Русі та аналізу тогочасної мовної ситуації. Необхідно охарактеризувати головні чинники, які сприяли виникненню писемності у східних слов'ян. Студенти повинні розрізняти кириличну, глаголичну абетки та мати уявлення щодо дискусії про призначення «черт» і «рез» як, імовірно, першого виду письма. Простежити розвиток писемності на Русі (графіті Софіївського собору). Аналізувати найдавніші з відомих пам'яток писемності: Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава, Трійський псалтир (Кодекс Гертруди), Юр'ївське та Добрилове Євангеліє.

При розгляді *третього питання* слід розуміти, що одним із найбільших культурних надбань і об'єднуючим чинником любої етнічної спільноти є її мова. Студенти повинні дати характеристику протоукраїнській (давньоруській) мові, яка використовувалась в різних сферах життя слов'ян (побут, діловодство, політична та культурно-освітня) та церковнослов'янській мові, що використовувалась, в основному, в релігійній сфері. При цьому варто вказати внесок греко-болгарських просвітителів братів Кирила та Мефодія у створення старолосов'янської мови (кирилиця і глаголиця) та шляхи її проникнення на терени Київської держави. Значення християнства у проникненні писемності серед східних слов'ян. Необхідно з'ясувати, що таке «софійська абетка» та її особливості.

Важливо простежити роль держави і християнської віри у поширенні освіти серед русичів, охарактеризувати чинники, що сприяли цьому процесу. Далі слід зупинитися на аналізі типів

шкіл, навчальних підручників поширених на теренах Київській Русі. Значення бібліотек, скрипторіїв для поглиблення освіти. Книжкова справа.

Студентам варто простежити яким чином поширення писемності та освіти на Русі вплинули на розвиток та поглиблення тут наукових знань. При цьому варто проаналізувати галузі науки і вказати на їх здобутки (богослов'я, історія, право, природознавство, математика, астрономія, хімія, фізика, географія, медицина тощо).

У наступному підпункті необхідно зосередити увагу на зразках перекладної й оригінальної (місцевої) літератури Русі та її жанрах. При цьому слід охарактеризувати літописання як жанр літератури, роль Нестора-літописця та його «Повісті временних літ», дослідити Літопис Руський та етапи його формування, Київський літопис. Важливо відзначити, що окрім літописання немаловажне значення мав жанр афористичної літератури («Пчели»), філософсько-богословської публіцистики («Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Моління» Даниїла Заточника). Популярними жанрами у цей час стають агіографічна (житійна) література («Кисво-Печерський патерик», «Житіє Феодосія Печерського»), повчальна література («Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Ізборник» Святослава). Звернути варто увагу на поширення таких жанрів як короткі зведення життєвих правил («Прологи», «Мінеї»), збірники світського характеру («Бджоли») та перекладна світська література («Індійське царство», «Троянська війна») тощо. Детально слід зупинитися на характеристиці шедевр світової літератури «Слові о полку Ігоревім».

Аналізуючи *четверте питання*, тобто архітектуру Київської Русі, студент має керуватися наступною логічною схемою: – час появи (створення); – авторство; – архітектурні особливості; – матеріал; – сучасний стан. Варто охарактеризувати дерев'яну та муровану кам'яну архітектуру (народні традиції, вплив візантійської традиції, формування власних архітектурних шкіл). Слід проаналізувати шляхи формування типу забудови міст, їх планувальної структури та складових частин. Окремо слід зупинитися на описі способів зведення житлових, культових та оборонних споруд. Варто подати характеристику основним спорудам сакральної архітектури, які дійшли до нашого часу.

Розглядаючи *п'яте питання* слід усвідомити, що прийняття християнства позитивно вплинуло на розвиток усіх видів мистецтва.

Хоча Церква в противагу поганству негативно ставилася до об'ємної скульптури, цей жанр пластичного мистецтва продовжував розвиватися у вигляді різьблених орнаментальних рельєфів та барельєфів, якими активно прикрашалися інтер'єри культових споруд. Ця техніка обробітку каменю розвивалася й у дрібній кам'яній пластиці.

Поряд із кам'яною пластикою, під впливом християнства, активно розвивався й монументальний живопис та іконопис (мозаїки, фрески). Розглядаючи його студенти мають керуватися наступною логічною схемою: – час появи (створення); – авторство; – матеріал; – особливості оформлення; – сучасний стан. Необхідно проаналізувати збережені мозаїки та фрески на пам'ятках давньоруського часу.

Варто детально зупинитися на характеристиці культового станкового живопису – іконопису. Простежити шляхи появи перших ікон на Русі та формування власних іконописних шкіл. Необхідно охарактеризувати збережені твори давньоруського іконопису.

Слід відзначити, що розвитком ремесел і торгівлі сприяли удосконаленню рівня декоративно-прикладного та ювелірного мистецтва Київської Русі. Необхідно розглянути техніку виготовлення прикрас, основні мотиви та орнаменти.

При розгляді *останнього питання* слід проаналізувати шляхи розвитку музичної культури доби Київської Русі. При цьому варто розділяти народну, професійну (інструментальну) і церковну (церковні співи) музики. З поширенням християнства з'являється новий жанр – музика дзвонів. Розглядаючи народну музику студентам варто прояснити значення скоморохів, календарно-обрядової поезії, пісень пов'язаних із трудовою діяльністю та шлюбно-сімейними відносинами.

При аналізі інструментальної музики і церковних співів варто простежити вплив Візантії на розвиток цих жанрів. Варто розглянути систему нотації, запису музики, пояснити, що таке кондакарний і знаменний спів, гімнографія, вияснити де знаходилися центри навчання співу та згадати відомих майстрів церковного співу.

Практичне заняття 5
КУЛЬТУРА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА
(2 год)

План

1. Соціокультурні процеси та мистецькі здобутки Галицько-Волинської держави.
2. Писемність, освіта та література.
3. Живопис та скульптура.
4. Міста – основні осередки культурного життя Галицько-Волинської Русі.
5. Архітектура.
6. Ремесла, декоративне та ужиткове мистецтво.

Мета практичного заняття

з'ясувати витoki культурного процесу Галицько-Волинської Русі; розкрити шляхи розвитку давньоруської літератури та освіти; висвітлити особливості мистецьких досягнень.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Стилi та напрямки в архiтектурi Галицько-Волинського князiвства.
2. Петро Ратенський: релiгiйний та полiтичний дiяч.
3. Культурна цiннiсть Галицько-Волинського лiтопису.
4. Церква Св. Пантелеймона у Галичi.
5. Школи у Галицько-Волинськiй Русi.
6. Ювелiрне ремесло у Галицько-Волинськiй державi.
7. Церква Юанна Златоуста у м. Холм.
8. Культурно-просвiтницька дiяльнiсть книжника Тимофiя в Галицько-Волинському князiвствi.

Словник

кирилиця, школа книжного вчення, монастирська школа, житiя, патерики, апокрифи, лiтописи, билини, культова архiтектура, оборонна архiтектура, фрески, старослов'янська мова, кирилиця, глаголиця, школа грамоти, дитинець,

окольний град, посад, рельєфи, гаптування, колти, чернь, скань, зернь, перегородчаста емаль

Основна література

Александрович В.С. Мистецтво Галицько-Волинської держави. Львів : ІУ, 1999. 132 с.

Археологія України : курс лекцій: навч. посіб. / Л.Л. Залізник, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л.Л. Залізняка. Київ : Либідь, 2005. С. 428–498.

Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави. *Людина і політика*. 2002. № 5. С. 102–111.

Галицько-волинський літопис : Дослідження. Текст. Коментар. Київ : Наук. думка, 2002. 398 с.

Давня історія України : в 3-х томах / голов. ред. кол. П.П. Толочко. Київ : Наук. думка, 2000. Том 3. Слов'яно-руська доба / відповід. ред. Я.Є. Боровський. С. 215–656.

Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X – середина XIV ст.). *Пам'ять століть*. 2002. № 4. С. 3–21.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 88–149.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 121–157.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 112–129. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_tazar_kulultura.zip

Додаткова література

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. С. 28–45. URL : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Исаевич Я. Культура Галицко-Волынской Руси. *Вопросы истории*. 1973. № 1. С. 92–107.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під аг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 28–57.

Сегеда С. Видатні жінки української історії. Київ : Балтія-Друк, 2020. С. 50–73.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 30–32.

Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. Київ : Мистецтво, 1997. 224 с.

Рекомендоване відео

«Галицько-Волинське князівство» (9 серій) із циклу «Країна. Історія українських земель» https://www.youtube.com/watch?v=hZNCsASzjM&list=PLNHlPbN2c0aQy8_QyJMFqV_VUTXboh8DN&index=16

«Галицько-Волинське князівство» (фільм 22) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=5IpAAxU2oGY>

«Галицько-Волинське князівство – наступник державності Київської Русі» <https://www.youtube.com/watch?v=8q4kjdMt6JA>

Методичні рекомендації

Розглядаючи *перше питання* варто усвідомити, що культура Галицько-Волинської держави – складова частина історії Давньої Русі періоду феодальної роздробленості. Необхідно розпочати з характеристики Галицького і Волинського князівств у XI–XII ст., факторів виникнення Галицько-Волинської держави, та основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики князів. Слід зупинитися на причинах утворення Галицько-Волинської держави. Необхідно охарактеризувати етапи державного розвитку князівства (I етап – 1199-1205; II етап – 1205-1238; III етап – 1238-1264; IV етап – 1264-1323; V етап – 1323-1340 рр.). Проаналізувати особливості державного устрою, ролі боярства в державному житті князівства. Вивчаючи культурні впливи Середньовічної Європи на Галицько-Волинську державу, необхідно показати зміни в релігійній орієнтації населення, залучення іноземців до політичного та культурного життя, систему міждинастичних шлюбів з

європейськими володарями. Необхідно проаналізувати культурні та політичні зв'язки Галицько-Волинського князівства з іншими давньоруськими землями – Володимиро-Суздальським, Чернігівським князівствами та Новгородом.

Приступаючи до розгляду *наступного питання* слід зауважити, що важливими освітніми і науковими центрами Галицько-Волинської Русі стали Галич, Володимир-Волинський, Луцьк, Холм, а пізніше Львів. При цьому слід зазначити, що освіта в Галицько-Волинському князівстві продовжувала традиції шкільництва Київської Русі. Необхідно виокремити особливості галицько-волинської освіти, дати характеристику навчальним закладам князівства. З'ясувати розвиток писемності держави. Високий рівень освіти у Галицько-Волинській Русі засвідчують грамоти, що вийшли з князівської канцелярії.

З розвитком освіти зростала потреба в книгах. Починаючи з XI – XIII ст. необхідна література стала надходити в Галицько-Волинську Русь з Візантії. У Галицько-Волинському князівстві, як і в усій Київській Русі, перекладних творів було багато, але вони не задовольняли потреб освіти. Тому почала розвиватися власна перекладацька діяльність і оригінальна література. Центри переписування книг. До пам'яток писемності Галицько-Волинської Русі XII – XIV ст. належать Христинопільський Апостол, Бучацьке, Галицьке, Холмське Євангеліє, переписані ченцем Васильком при дворі Лева Даниловича. Виникали й суто літературні твори художнього характеру, що були споріднені з народною творчістю. Діяльність книжника Тимофія. У Галицько-Волинському князівстві почали складатися власні літописи. Найвагомішою літературною пам'яткою був Галицько-Волинський літопис, який під впливом західноєвропейських хронік мав характер цілісного біографічного твору.

Розглядаючи *третє питання* слід відзначити особливості розвитку живопису, декоративно-прикладного мистецтва. Станковий живопис Галицько-Волинської Русі широко представлений творами іконопису, що розвивався під русько-візантійським впливом, проте зображення більш реалістичні,

яскравіші, життєрадісніші. Найпопулярніші образи святих заступників. Новими в Галицькій Русі були литі олов'яні та бронзові ікони. Розвивався фресковий і мозаїчний живопис, хоча мозаїчні панно не збереглися. Але з'являються вітражі, які називали римським склом і які є свідченням романського, навіть готичного стилю.

Розглядаючи це питання студент керується наступною логічною схемою: час появи (створення) пам'ятки; авторство; матеріал; особливості оформлення; сучасний стан.

Своєрідним видом малярського мистецтва було прикрашання рукописних книг мініатюрами (Трірський псалтир, Добрилове та Галицьке Євангелія).

Достатньо поширеною формою скульптурного мистецтва Галицько-Волинської Русі був рельєф. Найхарактернішою скульптурною пам'яткою Галицько-Волинської Русі є оздоблення романського порталу церкви св. Пантелеймона в Галичі.

Четверте питання практичного заняття передбачає розгляд проблем особливостей містобудування в Галицько-Волинській державі. Слід проаналізувати планувальну структуру, фортифікації та складові частини міст князівства (Володимир, Галич, Луцьк, Остріг, Кременець, Хотин, Білгород-Дністровський, Холм, Львів).

У *п'ятому питанні* слід зазначити, що архітектура краю була яскравим виявом високого рівня культури. Визначальним було культове будівництво. Варто проаналізувати особливості культової архітектури Галицько-Волинських міст, яка характеризувалася синтезом київсько-візантійського та романського стилів. Охарактеризуйте визначні архітектурні культові пам'ятки краю та впливи на них різних архітектурних стилів. Майстер Авдій. Формування галицької архітектурної школи.

Останнє питання практичного заняття присвячене аналізу розвитку ремесел, декоративного та ужиткового мистецтва Галицько-Волинської Русі. Розвивається й рельєфна пластика. У всіх давньоруських землях були відомі галицькі кахлі з рельєфними зображеннями, які збереглися до наших днів.

Отже, Галицько-Волинському князівству належить почесне місце у формуванні української культури, зміцненні її зв'язків з культурами інших західноєвропейських країн.

Практичне заняття 6
РЕНЕСАНС ЯК ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ
(XIV–XVI ст.)
(2 год)

План

1. Феномен українського Ренесансу і Реформації. Поширення гуманістичних ідей.
2. Братства і розвиток культури. Вплив братських шкіл на культурно-освітнє життя.
3. Початки кириличного друкарства. Пересопницьке Євангеліє.
4. Розвиток полемічної літератури.
5. Характерні особливості архітектури та мистецтва: напрямки розвитку.
6. Феномен козацької культури.

Мета практичного заняття

вивчити особливості впливу культури українського народу на литовську культуру, освіту та писемність. З'ясувати основні напрямки та особливості розвитку культури українського народу та інших народів України після Кривської унії

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Розвиток наукових знань в Україні в XIII – першій половині XV ст.
2. Юрій Дрогобич і його внесок у європейську та українську культуру.
3. Франциск Скорина та його послідовники.
4. Реформаційно-гуманістичні ідеї в Україні (Юрій Дрогобич, Павло Русин, Лукаш, Станіслав Оріховський-Роксолан).
5. Швайпольт Фіоль і його внесок у розвиток українського книгодрукування.
6. Роль братств у збереженні культурних традицій та формуванні української національної культури.

7. Культурний поступ українців у період Литовсько-Руської держави
8. Костянтин Островський та українська культура.
9. Культурно-просвітницька діяльність Львівської братської школи.
10. Іван Вишенський та релігійна полеміка в Україні кінця XVI початку XVII століття.
11. Євангелістський рух в Україні кінця XVI століття та роль в розвитку української культури.

Словник

ренесанс, реформація, гуманізм, гуманісти, братство, колегія, полемічна література, унія, монголо-татарська навала. коронація, удільне князівство, Велике князівство Литовське, інкунабул, космологічні уявлення, устав, півустав, перебірчсата емаль, скоропис, Юрій Дрогобич, Галицько-Волинське королівство, монументальний живопис, станковий живопис, галицька архітектурна школа, київська школа іконопису, бакаляр, дидаскал, тривіум, квадривіум,

Основна література

Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан : життя і пам'ять. Київ : Інститут історії України, 2013. 215 с.

Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. / гол. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського, 2010. Т. 1. Від найдавніших часів до пізнього середньовіччя. С. 359–428.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського, 2011. Т. 3. Мистецтво другої половини XVI–XVIII століття. С. 18–279.

Історія українського мистецтва : в 6-ти т. / гол. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського, 2010. Т. 2. Мистецтво середніх віків. С. 838–1023.

Історія українського театру : у 3 томах / голов. ред. Г.А. Скрипник Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2017. Т. 1. Від витоків до XX століття. С. 32–43.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 150–214.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 158–180.

Історія української культури : у 5-ти т. Київ : Наук. думка, 2001. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. 848 с. URL : <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult2.htm>

Історія української музики : у 7 т. / голов. ред. Г. Скрипник (голова). К.: ІМФЕ ім. М. Рильського, 2016. Т. 1. Кн. 1. Від найдавніших часів до XVIII століття. Народна музика. 440 с.

Корній Л. Історія української музичної культури від давнини до початку XX століття. Київ : Музична Україна, 2018. С. 44–67.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 146–162. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Додаткова література

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. С. 28–45. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Дрогобич Юрій. Роки і пророцтва / уклад. і наук. ред. В.М. Вандишев. Харків : Факт, 2002. 287 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 57–103.

Князі Радзивіли / В. Александрович, О. Баженова, Р. Рагаускене, і ін.; відп. ред.: Ю. Ференцева. Київ : Балгія-Друк, 2012. 272 с.

Нудьга Г. Перші магістри і доктори : українські студенти в університетах Європи XIV – XVIII ст. *Жовтень*. 1982. № 3. URL : <http://argumentua.com/stati/studenty-iz-rutenii-ukrainy-v-universitetakh-evropy-v-xiv-xviii-veках>

Сегеда С. Видатні жінки української історії. Київ : Балгія-Друк, 2020. С. 74–159.

Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка, 2001. С. 48–55.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 32–34.

Художня культура України. Навчальний посібник / Л. Масол, О. Онищенко, С. Ничкало. Київ : Ранок, 2010. С. 51–65.

Рекомендоване відео

«Русь з Литвою» (фільм 25) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=EimKJiv9LmQ>

«Воєводство Руське» (фільм 26) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=xK3VgQoKck0>

«Литовська і Московська Русь» (фільм 27) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=GoJpS9Lms>

«Крах Тевтонського ордену» (фільм 28) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=yAbdT6CY3y8>

«Між уламками Золотої Орди» (фільм 29) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=IkAx39Q6RJY>

«В унії та без неї» (фільм 30) із циклу «Невідома Україна»
https://www.youtube.com/watch?v=_wkZj8_VZJQ

«Доля» (фільм 31) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=ZgD9gQteRUk>

«Увертюра» (фільм 32) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=5pMQfXwq7t8>

«Іспит» (фільм 33) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=QdCSB6mp4c0>

«Життя за Литовським статутом» (фільм 34) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=BscZkzDg7GA>

«Захищали скільки могли» (фільм 36) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=U4s6F9XRnGE>

«Острозька естафета» (фільм 37) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=Vk7i2HUCdaQ>

«Велика спокуса» (фільм 38) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=7eEQ6QVGR1c>

«Ресстрові, городові, низові» (фільм 39) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=IS8C47QZJxU>

«На чатах» (фільм 40) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=l9ST8qp6sTY>

«Батьки вольності» (фільм 41) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=oUwLEmm9owQ>

«На лезі між Варшавою та Москвою» (фільм 42) із циклу
«Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=1eAUzhO7Z0E>

«Київські гелікони» (фільм 43) із циклу «Невідома Україна»
<https://www.youtube.com/watch?v=7s1Y4-RpGME>

«Виникнення запорозького козацтва» (<https://www.youtube.com/watch?v=mcyltfPeW2U>)

«Українське військо: козацтво» <https://www.youtube.com/watch?v=M3Qkv3ItJXI>

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття, зверніть особливу увагу на історичні умови розвитку культури України у зазначений період, встановіть, як політична ситуація впливала на духовне життя українського народу.

Розгляд *першого питання* слід розпочати з аналізу понять «Ренесанс», «Реформація», «гуманізм». Термін «Ренесанс» («Рінашименто») було введено в XVI ст. італійським живописцем та істориком мистецтва Дж. Вазарі для позначення періоду італійського мистецтва XIII – XVI ст., що характеризувався опорою на античність. Французький філософ і письменник Вольтер та інші просвітники протиставляли цей період Середнім вікам, які вважали відсталими в культурному відношенні, а період XIV – XVI ст. був, на їхню думку, добою справжнього відродження науки й мистецтва. Ренесансні ідеї Західної Європи зробили певний вплив на духовний світ українців. Поширення гуманістичних ідей в Україні тісно пов'язано з появою високоосвічених, ерудованих людей, вчених, що здобули свої знання у вищих Європи (Юрій Дрогобич, Павло Русин, Станіслав Оріховський, Григорій Чуй Русин, Юрій Рогатинець, Кирило-Транквіліон Ставровецький, Себастьян Кленович та ін.).

Вивчаючи *друге питання*, необхідно наголосити на тому, що майже до початку XVI ст. школи в Україні значною мірою продовжували шкільні традиції Київської Русі. Шкільна освіта цього часу була тісно пов'язана з церквою.

Церковнопарафіяльні в приходські школи, як правило, організовувалися при монастирях, церквах. Була поширена й домашня освіта в мастках великих феодалів. Учні в таких школах виробляли навички читання, письма та лічби. Із входженням окремих українських земель до складу Польщі у другій половині XVI ст. та поширенням реформаторських ідей в Україні відкрилися кальвіністські, лютеранські й аріянські школи, а єзуїтські колегії. Оскільки майже до кінця XVI ст. в Україні були відсутні школи середнього та вищого рівня навчання, тому частина української молоді вже з середини XIV ст. проклала собі дорогу до навчання в європейських університетах.

Вагому роль у розвитку культури України в кінці XVI ст. відіграли національно-релігійні та громадсько-культурні об'єднання – братства. Вони, в протизагуга прокатолицькій політиці Речі Посполитої, через братські школи, сприяли демократизації української освіти. Слід охарактеризувати найвагоміші братства (Львівське Ставропігійське, Луцьке Хрестовоздвиженське та Київське).

На межі XVI – XVII ст., завдяки впливу гуманістичних і реформаційних ідей, відбуваються важливі зміни в українській освіті, що полягало у створенні якісно нових навчальних закладів, що поєднували національний традиційний і передовий європейський досвід (миляновицький осередок, Острозький культурно-освітній центр). Князь Костянтин Острозький та його Острозька греко-слов'яно-латинська колегія. Її структура та принципи навчання (система «семи вільних мистецтв»)

Наприкінці XVI поч. XVII ст. сприятливі умови для розвитку української освіти створилися в Києві, оскільки школи тут були під захистом козаків. Київська братська школа, її структура та принципи навчання. Поява Києво-Могилянського колегіуму що за своєю навчальною програмою був близьким до західноєвропейських університетів. Київський колегіум – центр згуртування найкращих національних сил у науці, літературі, філософії. Поширення наукових знань. Граматика. Риторика. Діалектика. Математика. Астрономія. Розвиток філософської

думки. Аскетично-споглядальна течія. Ренесансно-гуманістична тенденції. Історичне осмислення спадщини Київської Русі. Питання етногенезу. Від «Русі» до «України».

Готуючись до *третього питання*, слід зазначити, що важливою віхою у розвитку української культури XVI ст. була поява книгодрукування. Краків – центр кириличного книгодрукування (Швайпольд Фіоль). Значення Франциска Скорини у розвої слов'янського книгодрукування. Іван Федоров та його книги «Апостол», перша слов'янська Біблія – «Острозька Біблія». Розвиток книгодрукування в Україні в XVI – XVII ст.

Важливою культурною подією середини XVI ст. була поява першого українського перекладу Святого Писання на староукраїнську літературну мову, а саме національної святини України, рукописного Пересопницького Євангелія.

Розглядаючи *четверте питання*, студентам необхідно усвідомити, що в час підготовки і укладення Берестейської унії полеміка між православними і католиками досягла свого zenіту. Це оригінальне явище української духовної культури, оскільки вона стосувалася важливих питань життя українського народу (духовного, цивільного, культурного). Необхідно висвітлити хвилі полеміки, її позитивні та негативні сторони. Слід охарактеризувати літературну творчість визначних полемістів (Герасим і Мелетій Смотрицькі, Іван Вишенський, Василь Суразький, Христофор Філалет, Захарія Копистенський, Клірик Острозький та ін.). Важливо вказати на значення полемічної літератури на подальший розвиток української культури, на усвідомлення українцями своєї етнокультурної самобутності.

Розкриваючи *п'яте питання*, слід підкреслити, що архітектура XIV – XVII ст. не становила окремого замкнутого в собі періоду, а продовжувала традиції Київської Русі поєднуючи їх із здобутками західноєвропейської архітектури. Загроза постійних нападів зумовила появу своєрідного архітектурного типу – будинку-фортеці, згодом фортеці-замку. У цей час активно розвивається містобудування (відновлення зруйнованих та поява нових), що

стимулювалося наданням містам магдебурзького права. Необхідно розглянути планувальну структуру міст, замкову та культову архітектуру, при цьому порівнюючи рівень її розвитку на Правобережній та Лівобережній Україні. Формування архітектурно-будівельних шкіл України. Використання готичних та ренесансних архітектурних стилів. Оборонні споруди монастирів, церкви-фортеці. Варто розглянути зразки дерев'яної архітектури України.

Переходячи до характеристики малярства слід зазначити, що на нього значно вплинули гуманістичні ідеї епохи Ренесансу. Як і раніше українське малярство цього часу розвивалося в рамках церковної тематики. Потрібно відзначити модернізацію естетичних канонів в іконописі. Поява реалістичних рис. Розвиток фрескового малярства.

Студентам необхідно звернути увагу на те, що поруч із станковим культовим малярством на рубежі XVI–XVII ст. в Україні формується світські жанри живопису (історичний живопис, мисливські сцени, пейзаж, портретна школа). Вплив гуманістичних ідей на портретний живопис. Розвиток книжкового малярства (мініатюри, гравюри). Поява та розвиток у XVI ст. графіки, геральдики та сфрагістики.

У напрямку європейської гуманістичної орієнтації розвивалася й українська скульптура. Статуарна скульптура (меморіальні пам'ятки, епітафії). Народний характер різьбярства.

Гуманістичні ідеї вплинули й на розвиток музичного мистецтва. Поруч із традиційною народнопісенною творчістю продовжує удосконалюватися інструментальна музика. Мистецтво скоморохів. Розвиток епічного жанру (думи, історичні пісні). Кобзарське мистецтво. Роль братств та музикальних цехів у розвої професійної музики. Поширення ното лінійного Ірмолою. Партесний спів. Формування жанрів світському музики (канти).

Розвиток народного театру, зв'язок його традицій з мистецтвом Київської Русі. Український вертеп. Поява шкільного театру та його виховне значення для поглиблення духовної культури українців.

Останнє питання передбачає розгляд важливого феномена української культури, а саме козацтва. Художнє життя Запорізької

Січі. Вплив козаків на розвиток системи освіти, появі таких оригінальних жанрів народної творчості як думи та історичні пісні.

Таким чином, здобутки культури українського народу XIV – XVI ст. дають підстави говорити про її самобутні риси, тісний зв'язок її з гуманістичними ідеями.

Практичне заняття 7
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО
(XVII – XVIII ст.)
(4 год)

Заняття 1
(2 год)

План

1. Історико-культурні передумови виникнення бароко. Ідейно-естетичні засади бароко як художнього стилю.

2. Розвиток освіти і науки в другій половині XVII–XVIII ст. Діяльність Києво-Могилянської академії. Книгодрукування в козацьку добу.

3. Основні напрямки розвитку літератури та усної народної творчості.

4 Українське барокове театральне та музичне мистецтва в другій половині XVII – XVIII ст.

Мета практичного заняття

формування системи знань про особливості культурного процесу в ранньомодерну добу української історії

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Українське бароко як системотворчий чинник української культури XVII – XVIII ст.
2. Козацька епоха і формування культури українського бароко.
3. Києво-Могилянська академія та її роль в історії української культури.
4. Гуманістична спрямованість української культури цього періоду та її відображення у творчості Феофана Прокоповича та Григорія Сковороди.
5. Розвиток природничих і технічних знань XVII – XVIII ст.
6. Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко.

7. Ідеї Відродження та Реформації у розвитку української літератури.
8. Роль Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Петра Могили в розвитку української культури.
9. Культурно-освітня діяльність гетьмана Івана Мазепи.
10. Місце вертепу та вертепної драми в українській культурі.
11. Філософсько-естетичні погляди Григорія Сковороди в контексті барокового світовідчуття.

Словник

козацтво, козацькі школи, козацько-старшинські літописи, панегірик, ода, епіграма, бароко, козацьке бароко, теоцентризм, академія, колегіуми, козацькі літописи, партесний спів, шкільна драма, вертеп, інтермедія, інтерлюдія, акровірші, раки, луни, фігурні вірші, думи, історичні пісні

Основна література

Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. 2-е вид. випр. Київ : Орій, 1992. 472 с.

Балух В.О., Коцур В.П., Юрій М.Ф. Соціокультурний феномен ранньомодерних Європи та України : точки дотику і специфіка розвитку. Чернівці : Друк Арт, 2019. 691 с.

Дзира Я. Літопис Самовидця. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 208 с.

Жолтовський П.М. Монументальний живопис на Україні XVII–XVIII ст. / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Ф. Рильського, Львів. відділення. Київ : Наук. думка, 1988. 159 с.

Історія Русів / переклад В'ячеслава Давиденка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 320 с.

Історія українського театру: у 3 томах / голов. ред. Г.А. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2017. Т. 1. Від витоків до ХХ століття. С. 44–149.

Історія української культури : у 5 томах / голов. ред. В.А. Смолій. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 3. Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. С. 13–104, 431–832, 943–1028.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 214–270.

Історія української культури : навч. посіб. / О. Ю. Павлова, Т. Ф. Мельничук, І. В. Грищенко; за ред. О. Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 180–204.

Історія української музики : у 7 т. / голов. ред. Г. Скрипник (голова). Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського, 2016. Т. 1. Кн. 1: Від найдавніших часів до XVIII століття. Народна музика. 440 с.

Корній Л. Історія української музичної культури від давнини до початку XX століття. Київ : Музична Україна, 2018. С. 68–102.

Кралюк П.М. Історія філософії України. Київ : КНТ, 2015. С. 225–335.

Сірополко С. Історія освіти в Україні Київ : Наук. думка, 2001. С. 105-231.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 162–182. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_tazar_kulultura.zip

Додаткова література

Алексієвець Л. М., Алексієвець М. М., Шама О. І. Історія світової культури: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Підручники і посібники, 2008. Ч. 2. Від бароко до сучасності. 653 с.

Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII – XVIII століть Київ : Мистецтво, 1981. 159 с. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001415

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. С. 231–354. URL : <http://litopys.org.ua/isaevych/is.htm>

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 134–162.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України: навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 88–103.

Сегеда С. Видатні жінки української історії. Київ : Балтія-Друк, 2020. С. 160–197.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 68–79.

Українське бароко : у 2 т. / кер. проекту Д. Наливайко; редкол.: Д. Горбачов, Я. Ісаєвич, І. Ісіченко та ін. Київ : Акта, 2004. Т. 1. 636 с.; Т. 2. 412 с.

Українське бароко та європейський контекст : Архітектура, образотворче мистецтво, театр і музика / О.К. Федорук (відп. ред.). Київ : Наук. думка, 1991. 256 с.

Рекомендоване відео

«Наталія Кривда про епоху бароко та українську культуру XVII століття» <https://www.youtube.com/watch?v=WRCPUFLmy5M>

Методичні рекомендації

Вивчаючи *перше питання*, слід звернути увагу на те, чим було бароко – одним із напрямів у мистецтві чи культурно-історичною епохою. Бароко в Україні за двісті років існування спричинило всебічний злет культури, найбільше проявившись у літературі, архітектурі та освіті. Воно не просто перебрало художньо-естетичні засади європейського стилю, але й вносило свої, суто національні особливості. В Україні цей стиль мав дуже виразні національно-етнічні особливості, але при цьому українське бароко органічно вписувалося в загальноєвропейський художньо-естетичний, культурний процес. Українське бароко XVII ст. нерідко називають козацьким, оскільки саме козацтво було носієм нового художнього смаку. Головний естетичний принцип бароко – «поєднання не поєданого». Характерні риси бароко: його дивовижність, динаміка, емоційність, експресивність, пишність, драматизм, містицизм.

Розглядаючи *друге питання*, слід відзначити, що за часів Гетьманщини освіта досягла надзвичайно високого рівня, що в свою чергу, вплинуло на стан культури взагалі. Реформування освітньої системи, яка складалася з початкової, середньої та вищої ланки (школи грамоти при церквах, братські школи, полкові школи, єзуїтські колегіуми, протестантські гімназії). Перша спроба запровадження обов'язкової освіти. Вплив царату на розвиток освіти на Лівобережній та Слобідській Україні. Становище освіти на Правобережжі, Закарпатті та Буковині. Роль мандрівних дяків у розвитку освіти. Діяльність Петра Могили, Інокентія Гізеля та Іоанікія Галятовського у справі розвитку освіти.

Важливо відзначити роль Києво-Могилянської академії як центру вітчизняної освіти, науки і культури, духовного центру України. Слабкі сторони в культурницькій діяльності академії. Необхідно звернути увагу на колегіуми (Чернігів, Харків, Переяслав) – навчальні заклади, що давали близьку до вищої освіти.

Розвиток науки в Україні. Філософські ідеї Григорія Сковороди та Феофана Прокоповича.

У розвитку освіти й культури в Україні важлива роль належала книгодрукуванню. Діяльність Києво-Печерської друкарні, Запровадження «гражданського» шрифту, приватні зібрання книг у шляхетських замках та маєтках. Особливості українського книгодрукування. Використання паперу. Політика російських царів стосовно українського друкарства. «Книга житій святих» Дмитра Туптала – найпопулярніший твір друкованої літератури XVIII ст.

Розгляд *третього питання* дає ширший матеріал для аналізу проявів бароко духовній культурі. Характерною особливістю української літератури кінця XVII – початку XVIII ст. стало поєднання релігійної полемічності з християнським проповідництвом. Література цього періоду відрізняється багатством тематики і жанрів (полемічна, ораторсько-проповідницька, історико-мемуарна проза. Козацькі літописи).

Дмитро Туптало, Йоанікій Галятовський, Лазар Баранович, Інокентій Гізель – визначні представники проповідницької та публіцистичної прози другої половини XVII ст. Багатомовність і відкритість – одна з характерних прикмет української літератури XVII – XVIII ст., ознака її європейського характеру.

Сильвестр Косів, Іван Туптало – представники жанру агіографічної прози. Паломницька література («Странствованіє» Василя Григоровича-Барського).

Світський зміст та анонімність літератури кінця XVII – XVIII ст. Історична проза. Літописні твори (Густинський, Львівський, Київський літописи). Козацькі літописи («Синопис, чи коротке зібрання од різних літописців» – перший систематизований підручник із вітчизняної історії, яку було введено до шкільних програм як самостійний предмет. Авторство «Синописа». Важливо розглянути неперевершені Літописи Самовидця, Самійла Величка, Григорія Граб'янки). «Історія Русів» та її наукове й політико-ідеологічне значення.

Найвищого розквіту сягнула барокова поезія. Жанри елітарної барокової поезії. Визначні поети барокової епохи Іван Величковський, Лазар Баранович, Григорій Сковорода. Основні осередки барокової поезії. Протестні поезії Василя Капніста.

Розвиток народнопоетичної творчості (думи, пісні, плачі, діалоги, різні драматичні форми – присвячені героїці визвольних війн українців, чумацькі пісні). Поезії Мацея Стрийковського, Симона Пекаліда, Семена Дівовича та ін. Зразки громадянської лірики. Занепад героїчного епосу.

Епоха бароко мала значний вплив на розвиток музичного та театрального мистецтва в Україні на що необхідно звернути увагу при розгляді *четвертого питання*. Розвиток шкільної та релігійної драми в XVII ст. Жанрове розмаїття драми (містерія, міракл, мораліте). Значної популярності набули інтермедії та інтерлюдії. Проникнення української мови на театральну сцену.

Феофан Прокопович та його теорія драматургії. Українські драматурги Дмитро Туптало (різдвяна драма «Комедія на Різдво Христове»), Симеон Полоцький (драма «Про Навуходоносора»), Григорій Кониський («Воскресіння мертвих»), Сильвестр Ляскоронський, Митрофан Долгалевський, Мануїл Козачинський.

Бурсацький концерт як родоначальник музичного театру. Значення народної драми в історії українського театру. Вертеп – найоригінальніше явище українського театрального мистецтва. Мандрівні дяки – сподвижники вертепу. Театр-балаган та кріпацький театр. Поява професійного театру в Україні.

Під впливом театрального мистецтва розвивалась музична культура українського народу. В народній музиці удосконалювались насамперед пісенні і танцювальні жанри. Значного поширення набули обрядові, родинно-побутові та ліричні пісні, виникають численні різновиди жартівливих пісень, часто фривольного характеру; створюються нові форми танцювальних пісень, а також народні танці – метелиці, гопаки, козачки тощо. Продовжувала розвиватися народна інструментальна музика, її творці та виконавці – кобзарі, лірники, сопілкарі, цимбалісти часто об'єднувалися в ансамблі (троїсти музики) для виступів на святах, весіллях.

У другій половині XVII ст. стали виникати своєрідні професійні цехи музикантів.

Барокова культура дала поштовх до виникнення нових музичних жанрів. Під впливом кантів поширився партесний концерт. Теоретик партесного жанру Микола Дилецький. Глухів – музична столиця Лівобережжя і місце фахової підготовки музикантів для всієї імперії. Серед її вихованців всесвітньовідомі композитори Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Артем Ведель.

Розвиток сольної пісні з інструментальним супроводом – пісні-романсу. Народні композитори – Семен Климовський (Харківський козак-піснетворець), Олександр Падальський, Захарія Дзюбаревич, Яків Семержинський, Маруся Чурай та інші.

Отже, друга половина XVII – XVIII ст. була важливим етапом у розвитку вітчизняної культури. Українська культура того часу істотно вплинула на всебічний розвиток передусім російської культури, а також культур інших слов'янських народів.

Заняття 2

(2 год)

План

1. «Емблематичність» української барокової архітектури та її національна специфіка.

2. Малярство монументальне та станкове. Становлення світського живопису та портрету.

3. Новаторство художньо-образної системи українського барокового іконопису.

4. Барокова скульптура та декоративно-ужиткове мистецтво.

5. Своєрідність українського бароко в загальноєвропейському контексті.

Мета практичного заняття

формування системи знань про особливості культурного процесу в ранньомодерну добу української історії

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Архітектура українського бароко.
2. Станковий іконопис у період бароко.
3. Українське бароко як системотворчий чинник української культури XVII – XVIII ст.
4. Народність і народні елементи в українській культурі XVIII ст.
5. Український портретний живопис XVII—XVIII ст.
6. Растреллі в Україні.
7. Розвиток паркової архітектури в Україні.
8. Українська архітектурна школа Григоровича-Барського.

Словник

іконостас, жовківський художній осередок, мазепинське бароко, іконопис, «золота доба» української культури, східна школа бароко, західна школа бароко, Іван Мазепа, козацький собор, епітафіальний портрет, ктиторський портрет, парсунний

портрет, монарший портрет, книжкова графіка, дереворит, мідьйорит, київська малярська школа, ксилографія

Основна література

Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського 2007. Т. 2. Мистецтво XVII-XVIII ст. 334 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського, 2011. Т. 3. Мистецтво другої половини XVI–XVIII століття С. 280–693.

Історія української культури : у 5 томах / голов. ред. В.А. Смолій. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 3. Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. С. 835–942.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 214–270.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 180–204.

Степовик Д. Українська гравюра бароко. Київ : ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2012. 495 с.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 162–182. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Додаткова література

Алексієвець Л. М., Алексієвець М. М., Шама О. І. Історія світової культури: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Підручники і посібники, 2008. Ч. 2. Від бароко до сучасності. 653 с.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09vojuk.pdf>

Жолтовський П.М. Монументальний живопис на Україні XVII–XVIII ст. Київ : Наук. думка, 1988. 160 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 134–162.

Степовик Дмитро Історія української ікони Х–XX століть. вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2004. С. 63–84.

Українське барокко : у 2 т. / кер. проекту Д. Наливайко; редкол.: Д. Горбачов, Я. Ісаєвич, І. Ісіченко та ін. Київ : Акта, 2004. Т. 1. 636 с. Т. 2. 412 с.

Українське бароко та європейський контекст: Архітектура, образотворче мистецтво, театр і музика / О.К. Федорук (відп. ред.). Київ : Наук. думка, 1991. 256 с.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України : навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 72–87.

Рекомендоване відео

«Між двома прірвами» (фільм 51) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=pjZrBO93FEc>

«Анатема» (фільм 52) із циклу «Невідома Україна» https://www.youtube.com/watch?v=UNPkJX_dFiQ

Методичні рекомендації

Розглядаючи *перше питання*, потрібно відзначити, що архітектура цього періоду розвивалась на підмурівках національної традиції увібравши в себе все найкраще з бароко, що відповідало вимогам тієї історичної епохи, а саме піднесенню національної самооцінки українців. Цей період ще називають козацьким бароко. Саме XVII – XVIII ст. дослідники називають «золотою добою» української культури. Характерні риси: планово-ландшафтно-просторова підпорядкованість ідеї тріумфу, динамізм, експресія, пишність. Пишність ліплення, його широкі декоративні можливості.

В Україні швидкими темпами розвивається процес містобудування: зводяться храми, дзвіниці, оригінальні будови колегіумів та «кам'яниць», тощо. Будинки прикрашаються розкішними декоративними фронтонами, порталами, брами оформляються вигнутими деталями, буйною орнаментикою.

В Україні виникають дві головні школи бароко – східна і західна. У стилі східного (козацького) бароко були створені справжні шедеври національної архітектури. Місцеві школи бароко (київська, чернігівська, полтавська, слобожанська). Еволюційні періоди (ранній, високий та пізній) й архітектурні центри східної школи бароко.

Визначні зодчі та пам'ятки різних періодів українського бароко. Козацький собор та його особливості. Меценат українського мистецтва, особливо барокової архітектури – Іван Мазепа. Йоган-Готтфрід Шедель, Бартоломео Растреллі, Степан Ковнір, Іван Григорович-Барський, Федір Старченко, Бернар Меретіні – архітектори епохи бароко.

Західна школа українського бароко та вплив на неї польського стилю. Особливості архітектури західної школи, найвизначніші представники її та пам'ятки. Розвиток дерев'яної культової та світської архітектури.

Розглядаючи *друге питання* необхідно зазначити, що наприкінці XVII ст. бароко поширюється і в образотворче мистецтво, гравіювання, світський живопис. Формування шкіл монументального живопису та іконопису в XVII ст. Роль у цьому процесі київських монастирів. Характерні риси живопису бароко: рослинний орнамент, використання елементів фольклору; поєднання світських та іконописних елементів в одязі; реалізм трактування обличчя; уквітчаність, незвичайність, дивовижність, їх протиставлення реалістичності, героїчна патетика. Необхідно простежити значення Жовківської малярської школи та її представників (Юрій Шимонович, Іван Руткович, Мартин Альтомонте та ін.) для культури України епохи бароко.

Визначити місце в українській культурі особливого жанру цього часу «народної картини». Охарактеризувати основні її сюжети.

Також, у цьому питанні необхідно проаналізувати й графічне мистецтво. З другої половини XVII ст. як самостійний живописний жанр виокремлюється гравюра. Її репрезентує, перш за все, Київська граверська школа У цей період на зміну деревориту (гравюрі на дереві), яка переважала в попередній період, у другій половині XVII ст. приходиться мідьорит (гравюра на міді), що дозволяє значно поліпшити якість гравюрних відбитків.

Художники майстерно оздоблювали книги. Сторінки прикрашали цікавими й оригінальними мініатюрами та гравюрами. Цілі майстерні по гравіюванню існували при київській, чернігівській та львівській друкарнях. Барокова книжкова графіка кінця XVII – початку XVIII ст. пов'язана з постатями Олександра і Леонтія Тарасевичів, Івана Мігури та Івана Щирського.

У козацькій період набуває розвитку український портретний живопис. Портрет, поруч з гербом, став однією з важливих ознак приналежності до суспільних верхів ще у Речі Посполитій. Ця ж традиція збереглася у наступні XVII і XVIII століття.

Проаналізувати розвиток світського портрету та його композиційні варіанти, які й в наступні століття утримувалися як усталені та незмінні опорні елементи портретного живопису.

Портрет став частиною храмового живопису. У розписах храмів зображали історичних осіб. Важливо охарактеризувати парсуни та їх значення в розвитку портретного живопису. Більшість парсун, козацьких полковників написані в реалістичній манері. Художникам іноді навіть замовляли картини, які зображували селян.

Шляхетський (магнатський) репрезентативний портрет, що склався значною мірою на західноукраїнських землях, – це, передусім, підкреслення суспільного престижу, виразна станова характеристика, що поєднується з гуманістичним уявленням про гідність людини.

Портретне малярство на Наддніпрянщині представлене більше ктиторсько-епітафіальними, тобто посмертними зображеннями благодійників тих чи інших церков

З другої половини XVII ст. на Лівобережжі розповсюджується старшинський портрет. Портретам козацької старшини не властива бундючність і гонористість.

Внесок українських митців у розвиток російського малярства (Дмитро Левицький, Володимир Боровиковський, Антін Лосенко).

При розгляді *третього питання* слід зазначити, що українське бароко стало певним викликом традиції релігійного мистецтва, і справжнім зламом релігійних традицій, що знайшло яскраве вираження в українській бароковій іконі. Особливості барокового іконопису (відмова від аскетичності, антропологічна подібність барокових іконописних образів до українства, заміна площинного зображення перспективним, приховування інформації, закодованої в традиційних символах, введення в сюжет ікон цілком побутових сцен, пересічних людей, конкретних світських осіб). Особливості барокового ікононасту. Основні пам'ятки та найвизначніші майстри-іконописці (Федір Сенькович, Микола Петрахович, Іван Руткович та ін.). Утвердження в іконописі реалістичності зображення і відхід

від середньовічних естетичних канонів. Ставлення московського кліру до нововведень українських малярів.

При розгляді *четвертого питання* варто звернути увагу, що розвиток кам'яного будівництва сприяв розвитку барокового пишного рельєфного і ліпного оздоблення споруд. Інколи ліпнина та різьба вкривали церкви й дзвіниці суцільним «килимовим» орнаментом. У церковних спорудах, зокрема православних, з'являються численні статуї, виконання яких органічно поєднувало дерево, поліхромію, позолочення. Майстер дерев'яної скульптури Лівобережної України Сисой Шалматов. Особливо пишна барокова скульптура характерна для інтер'єрів католицьких костелів Західної України.

У Східній та Центральній Україні майстри козацького бароко переважно виконували скульптурні твори з дерева; у Західній Україні дерево теж було популярним матеріалом, але здебільшого тут використовували камінь. У Західній Україні працювали також скульптори – конвісарі або людвісарі. Майстерня родини Франковичів у Львові. Нищення статуй після підпорядкування Української Православної церкви Московському Синодові.

Розвиток надгробкової скульптури. Застосування у бароковій скульптурі Центральної України техніки металопластики Йоган Пінзель – геніальний скульптор епохи бароко.

Особливого розквіту в епоху бароко досягло різьблення храмових іконостасів. Характерні національні риси цього різновиду мистецтва скульптури остаточно сформувалися протягом XVII ст. Українські барокові іконостаси відрізняються пишним декоруванням, різноманіттям в оформленні карнизів та обрамлень ікон, застосуванням ажурного різьблення, основу якого складають рослинні мотиви: квіти, соняхи, грона винограду. Вирізані з дерева іконостаси майстри золотили, що в поєднанні з яскравими творами іконопису створювало ефект урочистості й святковості. Охарактеризувати зразки барокового різьблення іконостасів.

Вивчаючи *останнє питання*, необхідно звернути увагу на феномен бароко в Україні та простежити особливе й спільне з європейським бароко. Важливо визначити специфіку та проблематику зображень українського бароко його сприйняття дійсності.

Отже, гуманістична спрямованість, барокова піднесеність і величність духовної культури українського народу другої половини XVI – кінця XVIII ст. засвідчує прагнення митців до формування та поширення загальнолюдських культурних цінностей як ідеалу взаємовідносин між людьми.

Практичне заняття 8
**ДИСКУРС ПРОСВІТНИЦТВА ТА РОМАНТИЗМУ В
УКРАЇНІ**

(кінець XVIII – перша половина XIX ст.)

(4 год)

Заняття 1

(2 год)

План

1. Сутність громадсько-політичного та культурного життя в Україні наприкінці XVIII – початку XIX ст.
2. Особливості розвитку освіти і досягнення науки в Україні.
3. Розвиток української мови та літератури.
4. Театральне і музичне мистецтво періоду просвітництва та романтизму.

Мета практичного заняття

засвоїти основні ознаки розвитку української культури в період просвітництва та романтизму

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Харківський романтизм (Ізмаїл Срезневський, Амвросій Метлинський, Микола Костомаров).
2. Кріпацький театр і зародження професійного театру.
3. “Руська трійця”, “Русалка Дністрова” як явища літературного відродження на Західній Україні.
4. Романтизм в творчості М. Костомарова (Г. Квітки-Основ’яненка, Є.Гребінки та ін. – на вибір дослідника)
5. Сентименталізм в українській літературі. Засади українського романтизму як підґрунтя української національної ідеї.
6. Т. Шевченко як творець міфологізованої національної свідомості.
7. Месіянство України в «Книзі буття українського народу».

8. Поняття національно-культурного відродження та його періодизація.
9. Особливості розвитку української науки в умовах російсько-австрійської експансії.
10. Особливості розвитку науки у ХІХ ст. Товариство «Галицько-руська матиця».

Словник

національно-культурне відродження, романтизм, історіографія, народна творчість, нова українська література, нова літературна мова, народництво, початкова освіта, парафіяльна школа, повітове училище, гімназія, ліцей, університет, навчальні округи, дяківська школа, професійні училища, П.І. Прокопович, рамковий вулик, офіцерські кадетські корпуси, ремісниче училище, школа бджільництва, Одеська комерційна гімназія, класична чоловіча гімназія в Києві, інститути шляхетних дівчат, Волинський вищий ліцей у Кременці, Рішельєвський ліцей, Гімназія вищих наук у Ніжині, Київський університет св. Володимира, Харківський університет.

Основна література

Історія українського театру : у 3 томах / голов. ред. Г.А. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2017. Т. 1. Від витоків до ХХ століття. С.150–246.

Історія української культури: у 5 т. Київ : Наук. думка, 2008. Т. 4. Кн. 1. Українська культура першої половини ХІХ століття. С. 563–702, 789-860.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 4. Кн. 2. Українська культура другої половини ХІХ століття. С. 7–85, 207–230, 285–315.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 273–327.

Історія української музики : у 6 т. / голов. ред. Г. Скрипник. – Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2009. Т. 2. ХІХ ст. 800 с.

Корній Л. Історія української музичної культури від давнини до початку ХХ століття. Київ : Музична Україна, 2018. С. 103–273.

Кралюк П.М. Історія філософії України. Київ : КНТ, 2015. С. 336–488.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 205–228.

Сірополко С. Історія освіти в Україні Київ : Наук. думка, 2001. С. 232–425.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 182–205. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 80–85.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України: навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 129–145.

Додаткова література

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbuu.gov.ua/books/2009/09/vojiuk.pdf>

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 162–186.

Рекомендоване відео

«Південний фронтир» (фільм 63) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=qwQwblojoAg>

«Світанок відродження над Карпатами» (фільм 64) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=BirV7JR NmWY>

«Згадаймо братія моя» (фільм 65) із циклу «Невідома Україна» <https://www.facebook.com/HistoryUncensoredUA/videos/1751546988278275/>

«Той, хто прорік націю» (фільм 66) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=L77ihQnuw-I>

«Освіта й наука в Україні в кінці XVIII – першій половині XIX ст.»

«Українська література, музика, драматургія кінця XVIII – першої половини XIX ст.» <https://sites.google.com/view/ukrhistory/>

Методичні рекомендації

Розглядаючи *перше питання*, необхідно усвідомити, що культура українських земель розвивалась в межах двох імперій Російської та Австро-Угорської. Зверніть увагу на включення українських земель до складу імперії, новий адміністративно-територіальний поділ, передумови, труднощі, стадії національного відродження, поширення російського та польського суспільних рухів. При цьому варто проаналізувати передумови, шляхи та основні риси розвитку національно-культурного відродження українського народу. Проблема формування української нації. Мирослав Грох і поняття національно-культурного відродження.

Готуючись до *другого питання* слід зауважити, що важливе значення для піднесення культури українського народу мала освіта, традиції якої в цей період були перервані. У XIX ст. система освіти почала розвиватися в рамках загальнодержавної російської політики. Реформи системи освіти Олександра І. Порівняння навчальних округів. Мережа освітніх навчальних закладів: початкова освіта (парафіяльні школи, кантоністські школи, ланкастерські школи, повітові училища, приватні пансіони), Професійна освіта (офіцерські кадетські корпуси, професійні школи), середня освіта (гімназії, приватні пансіони, інститути шляхетних дівчат), вища освіта (ліцеї та

університети). Київська духовна академія (1819). Рішельєвський ліцей в Одесі, Волинська гімназія (ліцей) у Кременці, Харківський (1805), Київський (1834) університети.

Особливості освіти в Східній Галичині, Буковині й Закарпатті. Початкова освіта (тривіальні школи, парафіяльні школи). Середня освіта (гімназії). Полонізація, онімечення та мадяризація школи. Вища освіта (Львівський університет, Реальний університет та Технічна академія у Львові).

Розглядаючи розвиток науки необхідно відзначити політику царського уряду стосовно неї. Наукові школи. Досягнення природничих наук (математика (Михайло Остроградський), астрономія (Олексій Грейг і ін.), хімія (Фердинанд Гізе), біологія (Антон Анджейовський, Михайло Максимович і ін.), фізика, механіка (Григорій Гречина і ін.), геологія (Єгор Ковалевський, Мельхіор Неймар і ін.) і географія, медицина (Микола Пирогов, Іван Орлай і ін.)). Розвиток суспільних наук (історична наука та історіографія (Дмитро Бантиш-Каменський, Денис Зубрицький, Ізмаїл Срезневський, Тарас Шевченко і ін.), філософська думка (Михайло Максимович, Петро Лодій, Йоганн Шад і ін.), економіка (Микола Бунге, Василь Каразін, Іван Вернадський і ін.) філологічні науки (Йосип Лозинський, Антін Могильницький)). Наукові товариства і установи «Руська трійця», Оссоленіум, Одеське та Київське товариство історії та старожитностей. Культурно-освітні установи (бібліотеки, друкарні та книговидавнича справа, архіви). Музеї та виставки.

Готуючись до *третього питання*, варто розуміти, що важливим здобутком української культури під впливом романтизму було формування і впровадження нової української літературної мови. Іван Котляревський та його «Енеїда». Вплив творчості Григорія Квітки-Основ'яненка на формування художньої прози на царині нової української літератури. Охарактеризувати напрямки та основні мотиви творчості Петра Гулака-Артемовського, Євгена Гребінки, Пантелеймона Куліша, Левка Боровиковського, Маркіяна Шашкевича. Розглянути шляхи впровадження нової української мови в жанр поезії. Поява нових поетичних жанрів (балада, історична поема, драма). Тарас Шевченко – засновник критичного реалізму в

українській літературі. Вплив «кобзаря» на національне самоусвідомлення українського народу. Становлення української фольклористики як науки.

При розгляді *першого підпункту четвертого питання* слід звернути увагу на стан українського театрального мистецтва після ліквідації Запорозької Січі (1775) та приєднання Галичини до Австрійської монархії (1772). Етапи формування українського професійного театру. Російські німецькі та польські професійні трупи в Харкові, Кам'янці-Подільському, Львові тощо. Поміщицькі аматорські театри. Домашні театри. Діяльність кріпацьких театрів. Михайло Щепкін – перший український професійний актор. Видатний український актор Карпо Соленик. Значення формування професійного театру в Україні. Перші українські драматурги та їх твори. Микола Костомаров і зародження української історичної драматургії. Затухання жанру «малоросійської опери» і формування українського водевілю. Розвиток аматорського театру на західноукраїнських землях.

При розгляді четвертого питання слід розглянути основи та шляхи розвитку української музики в зазначений період. Микола Маркевич та Михайло Максимович збирачі українського фольклору. Поява перших збірок народних пісень. Такі збірники призначалися для домашнього музикування і мелодії друкувалися в них із фортепіанним супроводом, що вказувало на певні зразки композиторської творчості.

Активно розвивалася театральна музична драматургія. Фольклорні мотиви звучали в багатьох виставах. Підвалини національної оперної творчості пов'язаний з творчістю Івана Котляревського та Григорія Квітки-Основ'яненка. Перші народні опери «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник», «Сватання на Гончарівці».

У першій половині XIX ст. музична культура України розвивалась у досить складних умовах. Основними концертними осередками були поміщицькі маєтки Деякі великі землевласники мали свої симфонічні оркестри, оперні та балетні трупи. Артистами були переважно кріпаки.

Подальший розвиток традицій народної музики. Поява пісень-романсів на слова українських авторів.

Рубіж XVIII – XIX ст. – час появи нових жанрів у музиці: опера, симфонічна та камерно-інструментальна музика. Творчість співаків-кобзарів. Розвиток музичної професійної освіти в Україні. Поява нової форми культурно-дозвілдової діяльності (добродійні концерти, літературно-музичні вечори тощо).

Музичну культуру України першої половини XIX ст. характеризує збирання творчих сил, перехід мистецтва на нові, демократичні засади.

Заняття 2

(2 год)

План

1. Класицизм в українській архітектурі
2. Український живопис та скульптура доби класицизму.
3. Поглиблення національно-культурного відродження на теренах України. Національні культурні організації..

Мета практичного заняття

засвоїти основні напрямки розвитку українського архітектури мистецтва в період просвітництва, романтизму та поширення реалістичного стилю на українських землях

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Українська архітектура і культура під впливом класицизму.
2. Офорти Т.Г.Шевченка «Живописна Україна».
3. Архітектура в стилі класицизму та ампір сільських садиб першої половини ХІХ ст.
4. Культові споруди першої половини ХІХ ст. у селах України.
5. Проблема протистояння класицизму та романтизму: український контекст.
6. Представники німецько-австрійського бідермаєру на території України.
7. Постромантизм і тенденції бідермаєру в живописі першої половини ХІХ ст.
8. Антон Лосенко – засновник російської школи історичного живопису.
9. Українські самородки художники-кріпаки.
10. Григорій Мусікійський – перший російський мініатюрист.
11. Іван Мартос та його внесок у розвиток монументальної скульптури.

Словник

античні ордерні форми, ампір, класицизм, ренесанс, бароко, романтизм, реалізм, колонада, аркада, портик, ризаліт, пілястр, інтер'єр, екстер'єр, арабеска, церква хрестово-купольна, церква безстовпна хрещата, ротонда, тетраконх, церква зальна, церква базилікальна, портретизм, художник секулярного типу, парадний портрет, камерний портрет, іконописне малярство, ктиторське монументальне зображення, пейзаж, класицизм, сентименталізм, провінційний портрет, бідермаєр, сепія, рисівник, «келейні» майстерні, гризайлева підмальовка, літографія, офорт, акватинта, естамп, монументальна скульптура, портретизм, художник секулярного типу

Основна література

Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т.Рильського, 2009. Т. 3. Мистецтво XIX ст. 516 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського, 2011. Т. 3. Мистецтво другої половини XVI–XVIII століття. С. 694–897.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т.Рильського, 2006. Т. 4. Мистецтво XIX століття. С. 760 с.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 4. Кн. 2. Українська культура другої половини XIX століття. С. 419–502, 633–788, 1086–1110.

Історія української культури: Курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. – Х.: Вид-во «ФІНН», 2010. – С. 273 – 327.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України: навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 105–128.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 205–228.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 182–205. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Додаткова література

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbuu.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. сторія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПШ», 2010. С. 162–186.

Степовик Д. Історія української ікони Х–ХХ ст. Київ : Либідь, 2004. С. 85–98.

Церковне мистецтво України : в 3-т. / відпов. ред. С.П. Павлюк. Харків : Фоліо, 2018. Т. 1. Архітектура. Монументальне мистецтво. С.687–700.

Рекомендоване відео

«Кирило-Мефодіївці» (фільм 67) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=zlmlhwQhmnjE>

«Малороси» (фільм 68) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=Rcw-l3V4tZ8>

«За нашу і вашу свободу» (фільм 69) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=o4QyhDKY4iI>

«Весна народів у Галичині» (фільм 70) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=3gsvurGQkvA>

«Гірські стежки в долину» (фільм 71) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=ILnFKk-pHTU>

«Українське мистецтво кінця XVIII - початку XIX ст.»
<https://sites.google.com/view/ukrhistory/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%86%D1%8F-xvi%D1%96%D1%96-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D1%97-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%85%D1%96%D1%85-%D1%81%D1%82>

Методичні рекомендації

Перше питання необхідно розпочати з визначення понять класицизм, ампір. Визначити їх риси та виокремити етапи розвитку. Відомі зодчі першої половини XIX ст. Охарактеризуйте історію створення та особливості будівництва архітектурних пам'яток у стилі класицизму. Розкажіть про поширення в українських землях стилю ампір.

Розвиток містобудування з регулярним плануванням та типовим проєктуванням. Зведення нових міст. Планіграфія міського простору.

Варто охарактеризувати основні види споруд. Регіональні особливості масової забудови міст і сіл. Архітектура садиб. Культурні споруди.

При розгляді *другого питання* слід звернути увагу на розвиток українського живопису в умовах перебування під владою Австро-Угорської та Російської імперій. Вплив українських митців на розвиток російського мистецтва. Значення Імператорської академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. Мистецька спадщина Дмитра Левицького, Володимира Боровиковського, Василя Тропініна, Тараса Шевченка. Міграція творчого потенціалу за територіальні межі етнографічної України (Кирило Головачевський, Іван Бугаєвський-Благодатний, Леонтій Миропольський та ін.). Творчість мандрівних малярів, аматорів та художників-кріпаків. Діяльність західноукраїнських митців.

Вплив вихованців мистецьких академій на розвиток провінційного образотворчого малярства. Поширення академізму.

Розвиток пейзажного, монументально-декоративного та релігійного живопису. Формування реалістичного напрямку в малярстві. Творчість Тараса Шевченка як художника.

Розвиток рисунку і гравюри. Художні техніки літографія, офорт, сепія, акварель, пейзажна графіка тощо. Гравюра у творчості професійних митців і аматорів.

Поширення класицизму в процесі еволюції скульптури в першій половині XIX ст. Відомі скульптори першої половини XIX ст. Монументальна скульптура. Розвиток скульптури на західноукраїнських землях.

Вивчення *третього питання* слід почати з характеристики революційних подій, що відбувалися в Центральній Європі та їх вплив на українські землі. Необхідно звернути увагу на появу перших національно-культурних організацій. «Руська трійця»: засновники, програмні документи та значення для піднесення національної свідомості українців. «Русалка Дністровая» та її значення в національному відродженні Західної України. Реакція австрійської монархії на поширення вільнодумства на теренах Галичини.

Пробудження національної свідомості та національно-визвольного руху на підросійських територіях України. Кирило-Мефодіївське братство: провідні діячі, політична програма, мета діяльності та наслідки. Значення Кирило-Мефодіївського братства для подальшого поглиблення національного відродження України.

Практичне заняття 9
**КУЛЬТУРА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ**

друга половина ХІХ – до початку національно-демократичної
революції 1917 р.

(2 год)

План

1. Особливості розвитку культури України в контексті суспільно-історичних реалій кінця ХІХ – початку ХХ століття.

2. Розвиток освіти та науки в Україні у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Громадські й наукові організації та їх роль у культурному процесі.

3. Українська музична культура. Микола Лисенко – засновник української класичної музики.

4. Тенденції розвитку літератури і театрального мистецтва. Театр корифеїв.

5. Архітектура і містобудівна культура. Формування національного стилю в образотворчому мистецтві.

Мета практичного заняття

засвоїти основні напрямки розвитку української культури на рубежі ХІХ – ХХ ст., в період поширення реалістичного стилю, модерну на українських землях, що знаходилися під владою Російської та Австро-Угорської імперій

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Особливості українського модернізму
2. Великий скульптор і син українського народу Михайло Гаврилко
3. Діяльність товариств «Просвіта» на території України на початку ХХ ст.
4. Роль українських меценатів у збереженні культурних надбань в Україні на початку ХХ ст.
5. Дискурсивно-декларативний етап українського модернізму: Леся Українка та Ольга Кобилянська.

6. Чинники та характер модернізації вітчизняного соціокультурного простору.
7. Український аматорський та професійний театр: проблеми функціонування.
8. Напрямки розвитку архітектури на Україні кінця ХІХ століття.
9. Полістилізм українського живопису кінця ХІХ ст.
10. Младомузівці в історії української літератури початку ХХ ст.

Словник

Валуєвський циркуляр, Емський указ, громади, «Просвіти», Головна Руська Рада, «філософія серця», позитивізм, соціалізм, реалістична література, критичний реалізм, художники-передвижники, балет, опера, ампір, еkleктика, мовознавство, імпресіонізм, неоромантизм, професійний театр, віденський ренесанс, псевдо візантійський стиль, модерн.

Основна література

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2007. Т. 5. Мистецтво ХХ століття. С. 30–239.

Історія українського театру : у 3 томах / голов. ред. Г.А. Скрипник Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2017. Т. 1. Від витоків до ХХ століття. С. 247–639.

Історія українського театру : у 3 т. / голов. ред. Г.А. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2009. Т. 2. 1900–1945. С. 15–184.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 4. Кн. 2. Українська культура другої половини ХІХ століття. С. 129–206, 217–284, 316–418, 503–632, 789–1016, 1050–1085, 1111–1152.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 1. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 21–95, 259–264, 359–382, 634–649.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 2. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 7–62, 323–335, 551–570.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 5. Кн. 3. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 7–45, 92–99, 149–152, 188–189, 449–561.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 330–361.

Корній Л. Історія української музичної культури від давнини до початку ХХ століття. Київ : Музична Україна, 2018. С. 274–349.

Кралюк П.М. Історія філософії України. Київ : КНТ, 2015. С. 489–518.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 205–228.

Сірополко С. Історія освіти в Україні Київ : Наук. думка, 2001. С. 426–496, 524–648.

Тримбач С. Кіно, народжене Україною. Ілюстрована історія. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 15–63.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 162–211. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_tazar_kulultura.zip

Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст. / уклад. П.О. Білецький. Київ : Наук. думка, 2000. 238 с.

Додаткова література

Васькович Г. Емський указ і боротьба за українську школу. *Хроніка-2000*. 2007. № 71. С. 667–671.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09vojjuuk.pdf>

Дореволюційний період. Київське товариство повітроплавання. *Історія цивільної авіації України*. Київ, 2004. Розд. 1. С. 22 – 57.

Ільницький М. Ранній український модернізм: польська рецепція. *Слово і час*. 2008. № 3. С. 55–65.

Історія архітектури та містобудування: навч. посіб. / В.І. Васильченко, І.О. Солярська, М.С. Авдєєва та ін. Київ : НАУ, 2010. 635 с.

Ковальова О. Співвідношення модернізму та авангардизму: теоретична неузгодженість. *Слово і час*. 2004. № 11. С. 74–78.

Купчинська Л. Творчість Теофіла Копистинського у контексті розвитку образотворчого мистецтва західноукраїнських земель другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Львів : Філадельфія: Друкарські куншти, 2009. 314 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 162–185.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України: навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 105–145.

Петренко І.М. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884–1917 рр.). Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2008. 162 с.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 96–127. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/100-vazhlivih-postatej-ukraini.html#proceed>

Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Наук. думка, 2000. 240 с.

Український пейзажний живопис ХІХ – початку ХХ сторіччя: альбом / Зоряна Лильо-Откович. Київ : Балтія Друк, 2007. 120 с.

Український живопис ХІХ – початку ХХ ст. з колекції Національного художнього музею України: альбом / О. Климчук, О. Жбанкова, Т. Мустафіна та ін. Хмельницький : Галерея, К.: Артанія Нова, 2005. 272 с.

Рекомендоване відео

«Після валуєвського указу» (фільм 79) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=LnXrnSrzw9o>

«Між двома імперіями» (фільм 82) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=FjN25jhEjCQ>

Методичні рекомендації

Розгляд *першого питання* доцільно розпочати з тих умов, у яких розвивалась тогочасна українська культура. Суперечливий характер суспільних змін у Російській імперії. Значення Валуєвського указу на стан української культури та піднесення національно-визвольної боротьби. Громадівський рух в історії України. Суспільне життя України під час та після революції 1905-1907 рр. Вплив подій Першої світової війни на розвиток культури України в різних її регіонах.

При розгляді *другого питання* варто зазначити, що освіта на теренах під російської частини України продовжувала розвивалася у рамках загальноімперської політики. Слід розглянути характер шкільних реформ другої половини XIX ст., структуру початкової освіти. Стан початкової освіти в Західній Україні. Значення недільних шкіл для дорослих у поглибленні освітнього рівня українців. Відношення самодержавства до недільних шкіл.

Варто звернути увагу на структуру закладів середньої освіти та систему викладання дисциплін. Галузева спеціалізація мережі середніх закладів. Розвиток середньої освіти на західноукраїнських землях. Ставлення Австро-Угорського уряду до освіти на периферії імперії. Українське питання в освіті.

Далі потрібно охарактеризувати організацію вищої освіти в Наддніпрянській Україні та на теренах Західної України. Важливо порівняти проблеми викладання українською мовою у вишах різних територій України.

Економічні та соціальні потреби суспільства, що модернізувалось, значно прискорили розвиток вітчизняної науки і техніки. На початку XX ст. Україна мала визначних вчених практично на всіх головних напрямках наукової думки.

Звернути увагу на розвиток гуманітаристики, фольклористики, мовознавчих дослідженнях та виокремити провідних представників.

Розширення ареалу та поглиблення діяльності «Просвіт», поява юнацьких спортивно-оздоровчих товариств. Значення наукового товариства ім. Тараса Шевченка для розвитку науки. Михайло Грушевський – видатна постать в українській духовній культурі. Створення Українського наукового товариства.

Вивчаючи *третє питання*, слід зазначити, що ідеї національного відродження вплинули й на розвиток музичного мистецтва. Формування світської професійної музики. Семен Гулак-Артемівський та його опера «Запорожець за Дунаєм». Необхідно охарактеризувати творчість основоположника української класичної музики Миколи Лисенка та інших відомих композиторів (Микола Аркас, Петро Сокальський, Микола Леонтович, Кирило Стеценко, Олександр Кошиць та ін.). Розвиток музичного мистецтва на західноукраїнських землях. Творчість композиторів Михайла Вербицького, Павла Чубинського, Сидора Воробкевича, Анатолія Вахнянина, Філарета Колеси, Дениса Січинського та ін.

Модерними рисами у зверненні до міфологічного матеріалу відзначаються твори Бориса Яновського, Федора Якименка, Івана Рачинського. Розглянути здобутки симфонічної та камерної музики. Український романс. На початку ХХ ст. високого рівня в Україні досягає мистецтво співу (Марія Литвиненко-Вольгемут, Олександр Мишуга, Михайло Микиша, і ін.). Видатна оперна співачка та актриса Соломія Крушельницька. Проаналізувати шляхи і форми підготовки музичних професійних спеціалістів.

Варто звернути увагу на початку ХХ ст. після фактичного зняття обмежень на українські вистави з новою силою активізується театральне життя. Розвиток аматорського театру. Українські драматурги Михайло Старицький, Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий та їх драматичні твори. Поява перших українських професійних театрів та перших українських професійних труп акторів. «Молодий театр» Леся Курбаса який намагався створити новаторський театр на основі сучасних досягнень сценічного мистецтва.

Звернути увагу на розвиток циркового мистецтва на початку ХХ ст. Видатні діячі цирку Іван Піддубний, клоун-стрибун Віталій Лазаренко, родина мандрівних циркових артистів Бондаренків і ін.

На рубежі ХІХ–ХХ ст. перші кроки в Україні робить кіно. перші приватні кіноательє. Фільми режисера Олекси Олексієнка. Альфред Федецький – перший український кінематографіст. Створення першої кінокомпанії в Україні «Південноросійського синематографічного акціонерного товариства Сахненко, Щетинін і К^о».

Розкриття *четвертого питання* слід зазначити, що кінець XIX – перші десятиріччя XX ст. були періодом нового рішучого піднесення рівня національного письменства. Українська література цього періоду характеризувалася різноманітністю художніх напрямів, тем та проблем життя. Найяскравішими рисами літератури стали насамперед реалізм і романтизм. Реалістичний напрям у літературі започаткувала своєю творчістю Марко Вовчок (Марія Вілінська). Пантелеймон Куліш та його історичний роман «Чорна Рада».

Творчість Івана Нечуя-Левицького – засновника жанру соціальної повісті. Перший соціальний роман Анатолія Свидницького. Соціально-психологічні мотиви в творчості Панаса Мирного. Леонід Глібов – засновник української реалістичної байки. Степан Руданський – засновник громадянської та пісенно-романсової лірики.

Утвердження модерністських мистецьких принципів в українській літературі на межі XIX–XX ст. Органічно поєднував риси реалістичного та імпресіоністського зображення соціальної дійсності у своїх творах Михайло Коцюбинський. Представники неоромантизму Ольга Кобилянська та Микола Вороний. Підключення до літературного модерну жінок. У 90-х роках заявила про себе Леся Українка.

Вершиною літературної творчості другої половини XIX ст. стала літературна спадщина Івана Франка. Відомими літераторами початку XX ст. також були Василь Стефаник, Осип Маковей, Володимир Винниченко, Олександр Олесь, Гнат Хоткевич.

Розвивається і поглиблюється українська поезія. Завдяки роботі, розпочатій ще в останній чверті XIX ст. у творчості Івана Франка, Пантелеймона Куліша, Михайла Старицького, Володимира Самійленка, зростає культура вірша. Переконливо засвідчує це явище доробок Миколи Вороного, Петра Карманського, Василя Пачовського, Михайля Семенка, Григорія Чупринки, раннього Павла Тичини та інших.

Готуючи *останнє питання*, слід відзначити, що рубіж XIX – XX століття став періодом кінця класицизму в архітектурі та паралельним співіснуванням різних за своїм характером архітектурних стилів. Розвиток містобудування та інфраструктури міських центрів. Формування ділових центрів міст та вплив на ці

процеси появи нових будівельних матеріалів. Формування нового архітектурного напрямку еклектики. Паралельно зодчі вдавалися до творчих пошуків в одному певному архітектурному стилі минулого. Такий прийом у зодчестві на початку ХХ ст. одержав назву історизму. Так зводилися споруди в неготичному, неоренесансному, необароково-му та неокласицистичному стилях. Поширення стилю модерн та його відомі зразки. Культова архітектура у візантійсько-російських традиціях. Розвиток палацово-паркової архітектури.

Паралельно з модерном у 10-ті рр. ХХ ст. певний розвиток в українській архітектурі отримав раціоналізм. Архітектурні напрямки та течії цього періоду суттєво вплинули на подальший розвиток української архітектури.

Період кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. цілком правомірно можна назвати добою розквіту українського живопису. В образотворчому мистецтві останніх десятиліть ХІХ – початку ХХ ст. співіснували два провідні стилі епохи – реалізм і модерн. Типовими темами для художників-реалістів було зображення буденного життя, побуту народу; з-поміж жанрів переважали пейзаж та портрет. Теми картин художника-реаліста Миколи Пимоненка. Творчість одного із засновників українського стилю Сергія Васильківського. Розвиток побутового жанру в картинах Киріяка Костанді та Корнила Устияновича. У портретному живопису визнаними майстрами були Іван Труш і Олександр Мурашко, Фотій Красицький, Борис Егіз, Іван Дряпченко. Майстром українського краєвиду називають Архипа Куїнджі. Класичною є картина І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові».

Розгляньте творчість художників Льва Жемчужникова, Івана Соколова, Костянтина Трутовського, Миколи Мурашка, Миколи Ярошенка. Прославилися своїми полотнами також Микола Самокиш, Федір Кричевський. Мистці Західної України: Ярослав Пстрак, Теофіл Копистинський, Осип Курилас, Модест Сосенко, Олена Кульчицька, Олекса Новаківський.

Розвиток монументально-декоративного живопису. Творчість Михайла Врубеля.

Проникнення модернізму й імпресіонізму в малярство України. Давид Бурлюк – засновник кубізму. Творчість Олександри Екстер, Олександра Богомазова, Василя Кандинського, Казимира Малевича.

Розвиток української скульптури наприкінці XIX – на початку XX ст. мав певні відмінності від розвитку живопису та графіки, що зумовлювалося дещо іншими умовами функціонування скульптурних творів. Твори меморіального характеру. Діяльність скульпторів Леоніда Позена, Володимира Беклемішева, Михайла Микешина, Федора Балавенського, Елію Саля, Івана Кавалерідзе і ін. Новим етапом розвитку скульптури як мистецтва виступає творчість Олександра Архипенка. Формування плеяди українських скульпторів-модерністів – Михайло Гаврилко, Михайло Паращук, Володимир Іщенко, Петро Війтович та ін.

Практичне заняття 8
**РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**
(1917–1921 рр.)
(2 год)

ПЛАН

1. Суспільно-політичні умови розвитку культури України в умовах національно-демократичної революції 1917 – 1921 рр.
2. Особливості еволюції української освіти у 1917-1921 рр. Стан розвитку науки.
3. Національна самобутність у літературі в часи національно-демократичної революції 1917 – 1921 рр.
4. Новітні тенденції у театральному та музичному мистецтві в 1917-1921 рр.
5. Становлення кінематографії і розвиток образотворчого мистецтва в 1917-1921 рр.

Мета практичного заняття

охарактеризувати особливості розвитку культури України в період національно-визвольних змагань

Самостійна робота

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Ідейно-політична боротьба за оновлення української культури в умовах соціалістичного реалізму. Творчість Миколи Хвильового.
2. Новаторське сценічне мистецтво: Лесь Курбас.
3. Корифеї української сцени в період національно-визвольних змагань 1917–1919 рр.
4. Український діаспорний театр і драматургія першої чверті ХХ ст.
5. Процес створення системи української національної освіти в добу революції 1917-1920 рр.
6. Процес заснування Академії Наук України та її діяльність в 1918-1921 рр.

7. Вплив революційних подій 1917-1920 рр. на розвиток театрального, образотворчого мистецтва та літератури.
8. Діяльність гетьмана Павла Скоропадського по відродженню української культури і науки.

Словник

«світова війна», «Галицько-Буковинське генерал-губернаторство», «автономізація», «самостійники», «Універсали УЦР», «Генеральний Секретаріат», «Вільне козацтво», «Народний секретаріат», «Директорія», «соборність», «отаманщина», «воєнний комунізм», «Чортківська офензива», «Київська катастрофа», полістилістичність театру, неоромантизм, неофольклоризм, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марко Кропивницький

Основна література

Агафонов Н.В. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917–1920 рр. Одеса : Принт мастер, 2002. 206 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2007. Т. 5. Мистецтво ХХ століття. С. 30–239.

Історія українського театру : у 3 т. / голов. ред. Г.А. Скрипник Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2009. Т. 2. 1900-1945. С. 185–320.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 1. Українська культура ХХ – початку ХХІ століття. С. 96–112, 265–267, 383–469, 649–656.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. – Кн. 2. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 7–62, 335–336, 570–576.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 5. – Кн. 3. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 46–53, 100–101, 153–154, 190–194, 561–562.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 330–361.

Корній Л. Історія української музичної культури від давнини до початку ХХ століття. Київ : Музична Україна, 2018. С.274–349.

Кралюк П.М. Історія філософії України. Київ : КНТ, 2015. С. 489–518.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 205–228.

Сірополко С. Історія освіти в Україні Київ : Наук. думка, 2001. С. 426–496, 524–648.

Тримбач С. Кіно, народжене Україною. Ілюстрована історія. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 15–63.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С. 162–211. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст. / уклад. П.О. Білецький. Київ: Наук. думка, 2000. 238 с.

Додаткова література

Бачинська О.М. Стан кінематографу в Україні за доби Гетьманату П. Скоропадського. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки / редкол. В.С. Степанков (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 5. На пошану професора М.Б. Петрова. С. 211–219.

Васькович Г. Емський указ і боротьба за українську школу. *Хроніка-2000*. 2007. № 71. С. 667–671.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09vojkiuk.pdf>

Врублевський В. З історії заснування та становлення Національної бібліотеки України (1918–1923). *Київська старовина*. 1998. № 6. С.44–52.

Дореволюційний період. Київське товариство повітроплавання. *Історія цивільної авіації України*. К., 2004. Розд. 1. С. 22–57.

Ільницький М. Ранній український модернізм: польська рецепція. *Слово і час*. 2008. № 3. С. 55–65.

Історія архітектури та містобудування: навч. посіб. / В.І. Васильченко, І.О. Солярська, М.С. Авдєєва та ін. Київ : НАУ, 2010. 635 с.

Ковальова О. Співвідношення модернізму та авангардизму : теоретична неузгодженість. *Слово і час*. 2004. № 11. С. 74–78.

Купрійчук В.М. Державне управління в галузі культури Української Держави П.Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.). *Управлінське лідерство*: колективна монографія / за заг. ред. В.В. Толкованова. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. 600 с.

Купрійчук В.М. Особливості формування та реалізації політики українських урядів у сфері кіномистецтва (1917–1920рр). *Вісник НАДУ*. 2012. Вип. 2. С. 20–28.

Купчинська Л. Творчість Теофіла Копистинського у контексті розвитку образотворчого мистецтва західноукраїнських земель другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Львів; Філадельфія: Друкарські куншти, 2009. 314 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 186–210.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України: навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 146–235.

Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. Київ : Вікар, 2003. 335 с.

Миславский В.Н. Кино в Украине 1896–1921 : Факты. Фильмы. Имена. Харьков : Торсинг, 2005. 576 с.

Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2001. 311 с.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 96–127. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/100-vazhlyvih-postatej-ukraini.html#proceed>

Тимофій Бойчук / керівник проекту В. Кравченко. Київ : Майстер книг, 2017. 59 с.

Хома І.Я., Сова А.О., Мина Ж.В. Історія української культури : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 221–239.

Шейко В.М., Білоцерківський В.Я. Історія української культури : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. С. 74–127.

Янковська О.В. Культурне життя в період національно-демократичної революції (1917–1920 рр.). *УІЖ*. 2005. № 2 С. 105–118.

Яблунівський С.В. Державне регулювання розвитку театрального мистецтва в Українській державі гетьмана П.Скоропадського. *Теорія та практика державного управління*: Збірник наукових праць. Харків, 2009. Вип. 1(24). URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpdu/2009_1/

Рекомендоване відео

«Недооцінений урок історії. Герої Крут» <https://www.youtube.com/watch?v=Bd3t87R4Cd8>

«Українська держава гетьмана Павла Скоропадського» <https://www.youtube.com/watch?v=HXUNw98Oh9k>

«Лист без конверта» (фільм 91) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=mx3LWeyHoL4>

«Павло Скоропадський» (фільм 92) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=T2KLU2A3RIM>

«Симон Петлюра» (фільм 93) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=5M8xHTFNKYM>

Методичні рекомендації

При розгляді *першого питання* необхідно відзначити, що в історії культури українського народу період національно-визвольних змагань дав потужний поштовх до її розвитку. Цьому сприяло ряд важливих політичних змін. Кожен політичний режим, що утверджувався в Україні, (УНР, Гетьманська Держава, Директорія) прагнув вести власну лінію в галузі культури. Багато чого було зроблено вперше в новітній історії України. Предметом особливої уваги були заходи, спрямовані на відродження національної самосвідомості, на створення власної держави.

Політика УНР в царині українізації. Діяльність видатних діячів української культури Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Сергія Єфремова, Дмитра Дорошенка. Поглиблення попередньої політики урядом гетьмана Павла Скоропадського. Роль Федора Лизогуба в запровадженні українізації в освіті та науці (заснування трьох університетів, 150 гімназій, Державного

архіву України, Національної галереї мистецтв та бібліотеки, театру драми та опери, Академії наук, Української Академії мистецтв. Василь Липківський і Українська автокефальна православна церква. Ставлення українського народу до політики в галузі культури урядів УНР, Гетьманату та Директорії.

Роль «Просвіт» в піднесенні національної самосвідомості українців, поглибленні їх освіченості.

Політика більшовиків в галузі культури. Ідеологізація культурно-освітніх закладів. Трагічні наслідки для культури України встановлення більшовицької влади.

При розгляді *другого питання* слід звернути увагу на те, якими шляхами відбувся розвиток освіти за різних політичних режимів в Україні протягом 1917–1920 рр. Українізація освіти за часів Центральної Ради. I Всеукраїнський педагогічний з'їзд, Всеукраїнський учительський з'їзд, Всеукраїнська учительська спілка. Формування єдиної 7-річної народної загальноосвітньої школи та 4-річної гімназії. Діяльність комісії з написання нових підручників. Формування системи позашкільної освіти, спрямованої на ліквідацію неписьменності серед дорослого населення та підвищення його загальнокультурного рівня.

Продовження українізації шкільної справи у період Гетьманату. Запровадження єдиної трудової школи з 12-літнім навчанням. Українізація старих російських гімназій.

Українізація школи в умовах Директорії. Розробка проекту шкільної освіти в Україні. Розвиток професійної освіти.

Розвиток освіти в ЗУНР. Роль Державного Секретаріату. Українізація шкіл.

Реформування більшовиками народної освіти. Створення єдиного типу навчальних закладів – трудова школа.

Успіхи і недоліки українських урядів у царині вищої освіти. Політика радянської влади стосовно розвитку вищої освіти в Україні.

У період національно-визвольних змагань українські уряди відновлювали та розвивали українську науку. Заснування Української академії наук, її структура, керівництво та перші дійсні члени. Провідні вчені України в період національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр. Діяльність українських вчених в еміграції.

При розгляді *третього питання* варто розуміти, що революційні події в Україні вплинули й на розвиток літературного процесу. З'явилася нова плеяда талановитих літераторів, частина з яких не сприйняла радянську владу і продовжила свою творчість в еміграції.

Представники романтизму в поезії (Володимир Сосюра, Василь Чумак, Василь Елланський, Іван Кулик та ін.). Творча діяльність молодого Павла Тичини. Становлення та учасники літературного угруповання «неокласиків». Літературні напрямки символістів, пан футуристів, пролеткульту.

Розглядаючи *четверте питання* слід зазначити, що умови революції сприяли бурхливому розвитку театрального мистецтва. Виникали нові театральні колективи, активно оновлювався їхній репертуар. Діяльність Товариства «Український національний театр», «Вільне мистецтво», Комітету українського національного театру. Відкриття театру малих форм «Новий театр «Дім інтермедій». Молодий театр Леся Курбаса. Створення Державного українського драматичного театру та Державного народного театру, театру «Музична драма» Український державний театр драми та опери. Діяльність театру «Студія» (режисер Станіслава Висоцька).

Відкриття Української народної драматичної школи і режисерсько-інструкторських курсів.

Політика радянської влади у царині театрального мистецтва.

Формування національної репертуарної політики. Діяльність «Союзу оркестрантів» та створення першого автономного симфонічного оркестру ім. Миколи Лисенка.

Становлення національного сценічного мистецтва, музичної освіти й хореографії. Заснування Українського національного хору (диригент Кирило Стеценко). Загальноукраїнські курси з підготовки співаків хору, музикантів, хореографів. Створення Музично-драматичного інституту ім. М.Лисенка, та Української державної капели під керівництвом Олександра Кошиця, кобзарського хору, що згодом став Київською капелою бандуристів.

Становлення молоді плеяди композиторів. Визначні її представники.

При розгляді *п'ятого питання* слід зазначити, що проблемою формування національного кіно, модернізації й створення для

нього належної матеріально-технічної бази та перетворення його на впливову сферу культурного виховання суспільства активно займалися всі українські уряди. Створення товариства «Українфільм» та його роль у розвитку українського кіно. Творча діяльність режисерів Київської та Одеської кіностудій. Однак плани створення кінематографічної інфраструктури та виробництва українських фільмів не відбулося.

Вплив революційних подій на розвиток образотворчого мистецтва та скульптури. Роль у цьому процесі митців Української академії мистецтв.

Значення школи бойчукістів для розвитку образотворчого мистецтва України. Творчість та доля прибічників цієї школи.

Творчі пошуки знаменитого графіка Георгія Нарбута.

Діяльність українських скульпторів у поглибленні української культури. Відновлення історії України в їхніх творах. Творчість видатного українського скульптора і живописця Олександра Архипенка та одного з найяскравіших представників кубізму, конструктивізму й абстракціонізму. Михайла Парашука. Політика радянської влади в галузі розвитку скульптурного мистецтва. Основні теми та сюжети пам'ятників.

Практичне заняття 11

**КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В
МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ (1920–1945 рр.)**
(2 год)

План

1. Основні тенденції культурного розвитку в міжвоєнний період та роки Другої світової війни. Політика «українізації». «Розстріляне відродження»
2. Стан освіти та розвиток науки в другій чверті ХХ ст.
3. Основні літературні течії України в 1920-х рр. – 1945 р.
4. Театральне мистецтво, музичне життя та кінематографія.
5. Образотворче мистецтво та скульптура
6. Архітектура у 1920-і – 1945 рр.

Мета практичного заняття

з'ясувати особливості і наслідки радянської модернізації для культури України.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Зміст, значення політики коренізації (українізації) в УСРР.
2. Драматургія та новаторство у театрі «Березіль».
3. Олександр Довженко – основоположник українського кіномистецтва.
4. Внесок діячів науки і культури України у розгром німецько-фашистських окупантів.
5. Польська політика щодо культурного розвитку населення Галичини в 30-і рр. ХХ ст.
6. Неоготичний та неомавританський стилі в архітектурі України в 30-і рр. ХХ ст.
7. Політика комуністичної партії України стосовно культових споруд в 30-і рр. ХХ ст.
8. Порівняльний аналіз загальної освіти УРСР і РРФСР (20-ті роки).

9. «Розстріляне Відродження: трагічні наслідки для української культури».
10. Репресивні акції сталінізму та їх трагічний вплив на українську національну культуру.

Словник

політика «культурної революції», неп, трест, індустріалізація, коренізація, автокефальна церва, розстріляне відродження, п'ятирічка, тоталітарний режим, розкуркулення, стаханівський рух, закон про п'ять колосків, колективізація, Голодомор, модернізм, авангардизм, соцреалізм, «Гарт», «Плуг», «Пролеткульт», «Ланка», ВАПЛІТЕ, неокласицизм, футуристи, символіки, неоромантики, модерн, необароко, конструктивізм, сталінський псевдокласицизм, експериментальний театр, соціалістичне будівництво, уніфікація, політичний терор, репресії, ізольованість культури

Основна література

Друга світова війна (1939 – 1945 рр.) в художньо-історичних образах: Хрестоматія / Ніжинський держ. педагогічний ун-т ім. Миколи Гоголя; С.М. Крапив'янський (уклад.). Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. 266 с.

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2007. Т. 5. Мистецтво ХХ століття. С. 30–239.

Історія українського театру : у 3 т. / голов. ред. Г.А. Скрипник Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2009. Т. 2. 1900-1945. С. 185–320.

Історія української архітектури / В. І. Тимофійченко (кер.) та ін.; за ред. д-ра мистецтвознав. проф. В. Тимофійченка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 1. Українська культура ХХ – початку ХХІ століття. С. 96–112, 265–267, 383–469, 649–656.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. – Кн. 2. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 7–62, 335–336, 570–576.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 5. – Кн. 3. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 46–53, 100–101, 153–154, 190–194, 561–562.

Історія української культури : курс лекцій / Л. В. Анучина, О. В. Бурлака, О. А. Лисенко та ін. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. С. 330–361.

Кралюк П.М. Історія філософії України. Київ : КНТ, 2015. С. 489–518.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 229–257.

Сірополко С. Історія освіти в Україні Київ : Наук. думка, 2001. С. 649–876.

Тримбач С. Кіно, народжене Україною. Ілюстрована історія. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 15–63.

Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003. С.205–221. URL : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Додаткова література

Боньковська О. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях у 1918–1939 роках. *Студії мистецтвознавчі*. Київ : ІМФЕ НАН України, 2008. № 2(22). С. 27–48.

Веселовська Г. І. Український театральний авангард. Київ : Фенікс, 2010. 368 с.

Вечерський, В.В. Втрачені святині. Київ : Техніка, 2004. 176 с.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Історія архітектури та містобудування : навч. посіб. / В.І. Васильченко, І.О. Солярська, М.С. Авдєєва та ін. Київ : НАУ, 2010. 635 с.

Історія українського кіно. / голов. ред. Г Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2016. Т. 2. 1930–1945 448 с.

Кара-Васильєва Т.В. Стиль модерн в Україні. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 216 с.

Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси. Львів, 2010. 328 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 186–249.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України : навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 146–235.

Михайлов В.П. Цена кадра. Советская фронтовая кинохроника 1941 – 1945 гг. Москва : «Канон+», 2010. 1048 с.

Петров В.П. Діячі української культури 1920–1940 рр. Жертви більшовицького терору. Київ : Воскресіння, 1992. 79 с.

Роготченко О.О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Київ : ФЕНІКС, 2007. 608 с.

Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей / упорядкув., передм., післям. Ю. Лаврінєнка; післямова Є. Сверстюка. Київ : Смолоскип, 2008. 976 с.

Сорока Ю. 100 важливих постатей України. Харків : Фоліо, 2019. С. 127–137. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/100-vazhlyvih-postatej-ukraini.html#proceed>

Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упор. В.А. Просалова. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. 516 с.

Чепелик В.В. Бесіди про українську архітектуру / за заг. ред. А.О. Пучкова. Київ : Фенікс, 2013. 224 с. URL : http://mari.kiev.ua/Cher_Ukr_archit_Site.pdf

Шевельов Ю. З історії незакінченої війни. Київ : Вид-во. «Києво-Могилянська академія», 2009. 471 с.

Рекомендоване відео

«Період українізації та коренізації 1920–1930 рр.» <https://www.youtube.com/watch?v=LjtDSc3tdp8>

«Великий терор в Україні 1937–1938 рр.» <https://www.youtube.com/watch?v=YITrSNC5DZU>

«Замордовані покоління» (фільм 99) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=njum98Pm2kY>

«Під олівцями кривавих диктаторів» (фільм 102) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=IV9wdd4pgPw>
«Живи» <https://www.youtube.com/watch?v=7EApKmUZYIE>
«Будинок «Слово»» <https://megogo.net/ua/view/3767231-budinok-slovo.html>

Методичні рекомендації

Підготовку до *першого питання* слід почати з характеристики основних засад політики радянської влади в царині культури так званої «культурна революція». «Золоте десятиліття» (20-і – початок 30-х років ХХ ст.) – унікальний феномен історії української культури. Роль коренізації у розвитку культури українського народу. Вплив Олександра Шумського та Миколи Скрипника на процеси українізації. Творчість діячів мистецтва в еміграції.

Охарактеризувати вплив диктатури Йосипа Сталіна у 30-і роки ХХ ст. на звертання політики українізації. Розстріляне відродження.

Зміни в українській культурі впродовж Другої світової війни. Поірвняти розвиток культури в дистрикті «Галичина» та на території рейхскомісаріату.

Підготовка *другого питання* неможлива без розуміння того, що «культурна революція» розпочалась ліквідацією неписьменності. Діяльність товариства «Геть неписемність!» та її наслідки. Варто порівняти американську та російську моделі розвитку освіти. Уніфікація системи освіти в СРСР. Освітня сфера в міжвоєнний період на західноукраїнських землях.

Завершення процесу формування радянської системи освіти та лікнепу. Структура освіти в 30-і роки ХХ ст. Політика радянської влади щодо вищої освіти. Уніфікація та реформування вищої та середньої освіти. Вища освіти на західноукраїнських землях.

Розвиток освіти в період Другої світової війни. Система освіти на окупованих територіях. Українські вузи в евакуації під час Другої світової війни. Відбудова вищої освіти України після звільнення її території від нацистських загарбників.

Розвиток науки. Діяльність та структура Всеукраїнської академії наук. Вказати на основні досягнення в царині природничих і гуманітарних наук. Репресії – невід’ємна частина сталінської «культурної політики». Політичні процеси проти інтелігенції.

Діяльність українських вчених під час війни. Розгортання роботи академії наук після повернення в Україну.

При розгляді *третього питання* слід розуміти, що у 20-і роки ХХ ст. українська література розвивалася під впливом культурного ренесансу. Лівачька течія в літературі пролеткультівство.

З'являється нова генерація письменників, поетів та драматургів, які у своїх творах прагнули довести близькість української літератури до кращих зразків європейської, а не російської літератури. Діяльність професійних літературних та мистецьких об'єднань. Експресіоністична образність в прозі Володимира Винниченка, Миколи Хвильового. Провісник літератури абсурду в Україні – Олекса Влизько. Розвиток футуризму. Неосимволісти та неокласики в українській літературі. Теорія боротьби двох культур.

Досягнення української історичної прози 30-х років. Творчість Зінаїди Тулуб, Івана Ле, Олександра Корнійчука. Політичні репресії проти представників культури. Розстріляне відродження. Впровадження нового напрямку в культурі – «соціалістичний реалізм». Література на теренах Західної України.

Внесок українських літераторів у скарбницю культури в період Другої світової війни.

Розглядаючи *четверте питання* варто усвідомити, що міжвоєнний період і часи Другої світової війни стали важливим етапом у розвитку вітчизняного мистецтва у всіх його проявах.

Розвиток театрального мистецтва. Діяльність та доля театру «Березіль» Леся Курбаса. Створення Державного театру для дітей. Діяльність театрів в різних регіонах України. Театральне життя в Західній Україні. Творчість Йосипа Стадника.

Творчість акторів Юрія Шумського, Наталії Ужвій, Амвросія Бучми, Олексія Ватулі та ін.

Розвиток театрального мистецтва на теренах Західної України в 30-і роки ХХ ст. Театр «Заграда» в Коломиї. Українські мандрівні театри.

Евакуація театрів і розгортання їх діяльності на нових місцях. Творчі здобутки українських театральних колективів на фронтах. Відновлення роботи театрів після повернення з евакуації.

Не відставала від театру й українська музика. Заснування оперних театрів, української філармонії. Новаторські пошуки професійної музики. Музичне товариство імені Миколи Леонтовича. Створення та

діячі Асоціації революційних композиторів України – АРКУ. Творчість Михайла Вериківського, Пилипа Козицького, Григорія Верьовки, Льва Ревуцького. Створення хорової капели «Думка. Борис Лятошинський – репрезентація напряму модернізму в українській музиці. Перший український балет «Пан Каньовський». Піднесення рівня української виконавчої культури. Творчість корифеїв оперно-виконавського мистецтва. Посилення партійного контролю. Розвиток музичного мистецтва на Західній Україні. Творчість Станіслава Людкевича, Василя Барвінського, Антіна Рудницького та ін. Діяльність Союзу Українських Професійних Музикантів (СУПРОМ)

Розвиток музичного мистецтва в 30-і роки ХХ ст. Репресії радянської влади проти кобзарства та лірництва.

Внесок українських композиторів у культурну спадщину України в період Другої світової війни.

Бурхливо розвивалося кіномистецтво. З 1919 р. в Радянській Україні починається тотальне одержавлення кіно. Створення Всеукраїнського фотокіноуправління. Кіностудії України. У перші роки радянської влади знімалися документальні, агітаційні та хронікальні фільми. Популярні українські ігрові фільми 20-х років та екранізація творів класичної української літератури. Фільми Дзиги Ветрова. Зародження анімаційного та звукового кіно.

Розвиток українського кіно в період тоталітарного сталінського режиму. Поява кольорового кіно.

Українські кіномитці працювали в роки війни над агітаційними патріотичними художніми фільмами, а також над створенням бойових фронтових документальних кіножурналів, кінохронік. Творчість Олександра Довженка в роки війни

Відкриття студій художніх фільмів у евакуації. Робота кіностудій після повернення на старі місця. Розгортання роботи студії хронікальних фільмів та української кіностудії науково-популярних та учбових фільмів.

При розгляді *п'ятого питання* слід мати на увазі, що період початку 20-х років ХХ ст. характеризувався боротьбою різноманітних художніх течій у мистецтві. У дільнці станкового малярства, виділяються твори Федора Кричевського, Анатолія Петрицького. Майстер батального жанру Микола Самокиш.

Розвиток теми сучасного життя (Карпо Трохименко, Іван Липківський, Іван Падалка і ін.). Творчість портретистів Анатолія Петрицького, Михайла Жука і ін. Розвиток пейзажного жанру (Микола Бурачек, Олександр Шовкуненко і ін.). Книжкова графіка Федора Кричевського. Розвиток образотворчого мистецтва на Західній Україні (Іван Труш, Олександр Манастирський, Осип Курилас, Петро Холодний і ін.). Діяльність бойчукістів та їх переслідування. Розвиток та представники конструктивізму й супрематизму. Еволюція графіки у всіх своїх видах і техніці виконання: офорт, дереворізьба, ліногравюра та літографія.

Посилення партійної цензури мистецтва в 30-і роки ХХ ст. Творчість художників в часи утисків радянської цензури.

Діяльність художників у фронтових газетах. Розвиток графіки – плакат і сатиричний малюнок. Сюжети агітаційних плакатів на початку і в кінці війни. Творчість українських художників в евакуації.

У пропагандистському та ідеологічному напрямку розвивалася українська монументальна скульптура. На порядку дня знайшлися так звані творчі замовлення на пам'ятники, погруддя вождям та героям комуністичної революції. Авангардизм Олександра Архипенка.

Посилення репресій проти українських скульпторів у 30-і рр. ХХ ст. Розвиток скульптурного мистецтва на Західній Україні. Творчість Сергія Литвиненка Миколи Сагайдаківського, Григорія Крука, Антіна Павлося і ін.

Діяльність українських скульпторів у роки Другої світової війни (Кирило Діденко, Олександр Ковальов, Михайло Лисенко і ін.).

При розгляді *шостого питання* слід відзначити, що період 1920-х рр. радянські мистецтвознавці називають періодом «утвердження радянського соціалістичного будівництва», яке відповідало потребам партії й уряду. Вплив на архітектуру представників пролеткульту. Конструктивізм – новий архітектурний стиль радянської доби міжвоєнного періоду. Формування особливого архітектурного канону радянського будівництва – «радянського псевдокласицизму». Діяльність архітекторів-конструктивістів. Оголошення конструктивізму космополітичним стилем.

Архітектори, котрі продовжували використовувати в своїх творах форми класики. Спалах у 20-ті рр. ІІІ ст. інтересу до відродження в архітектурі національно своєрідних форм.

Створення у 1930 р. Державного інституту проектування міст (Діпромiст) та Спiлки архiтекторiв України. Генплани та проекти реконструкцiї мiст та поселень мiського типу. Формування архiтектури мiст, складання типу адмiнбудiвлi, великих торгових центрiв, лiкарень, ГЕС. Помилки у галузi мiстобудування. Знищення культових споруд.

Практичне заняття 12
УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ
(1945–1991)
(2 год)

План

1. Загальні тенденції розвитку української культури у повоєнний час, в період застою та кризи радянської системи.
2. Розвиток освіти і науки в 1945–1990 рр.
3. Становище літератури у другій половині ХХ ст.
4. Становище театрального, музичного та кіномистецтва) в 1945–1990 рр.
5. Розвій художнього мистецтва (образотворче мистецтво, графіка, скульптура)
6. Розвиток архітектури другої половини ХХ ст.

Мета практичного заняття

з'ясувати особливості і наслідки радянської модернізації для культури України в другій половині ХХ ст.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Борис і Євген Патони – видатні науковці України.
2. Досягнення радянської системи освіти, запровадження загальнообов'язкової середньої освіти.
3. Наукові досягнення радянських учених. Розвиток ракетної техніки, космонавтики, використання атомної енергії в мирних цілях.
4. Особливості радянської політики у сфері культури 60-80-х рр. ХХ ст.
5. Протиріччя культурного процесу 60-80-х років ХХ ст.
6. Свобода творчої особистості в умовах тоталітаризму.
7. Дисидентський рух в УРСР у 1960-тих – 1980-х роках.
8. Наслідки жданівщини для української культури повоєнного часу.

9. Боротьба сталінського режиму з космополітизмом в українській культурі.
10. Шістдесятники.

Словник

«хрущовська відлига», жданівщина, культ особи Сталіна, ХХ з'їзд КПРС, метод народної будови, лисенківщина, «ідеологічна кампанія», космополітизм період «застою», П.Ю. Шелест, горбачовська «перебудова», шістдесятники, «залізна завіса», партикуляризація культурної політики, бюрократизм, догматизм, заідеологізованість, формалізм, школи-інтернати, школи продовженого дня, ізохронний циклотрон, лінійний прискорювач електронів, маланчуківщина

Основна література

Історія українського мистецтва : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2007. Т. 5. Мистецтво ХХ століття. С. 240–937.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 1. Українська культура ХХ – початку ХХІ століття. С.202–231, 278–285, 470–526, 705–787.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 2. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 159–269, 659–734,

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 5. Кн. 3. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 54–60, 190–217.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 244–256.

Тримбач С. Кіно, народжене Україною. Ілюстрована історія. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 97–329.

Додаткова література

Бердиховська Б. Шістдесятники – бунт покоління. *Українська мова та література*. 2006. № 14/15. С. 3–17.

Берегова О. Інтегративні процеси в музичній культурі України ХХ – ХХІ століть. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2013. С. 11–109.

Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. URL : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09vojiuk.pdf>

Вольтова дуга: Антологія (50 українських поетів). / упор. А. Цвід. Київ : Вид-во «Український письменник», 2016. 244 с.

Голобородько Я. Артеграунд. Український літературний істеблїшмент. Київ : Факт, 2006. 160 с.

Гундорова Т. Постчорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 280 с.

Даниленко В. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес. Київ : Академвидав, 2008. – 352 с.

Дроздовський Д.І. Криза людини в європейській філософії: від екзистенціалізму до українського шістдесятництва. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2006. 192 с.

Інтегративні процеси в музичній культурі України ХХ–ХХІ століть. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2013. С. 11–126.

Кіпіані Вахтанг. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР. Харків : Vivat, 2019. 688 с.

Нариси з історії іонаціонального театру в Україні ХХ – початку ХХІ ст. / за заг. наук. ред. М. Гринишиної. Київ : Фенікс, 2017. 976 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилювої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 249–266.

Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття / ред.-упоряд. О.О. Авраменко; редкол.: В.Д. Сидоренко (голова), О.О. Авраменко, В.Я. Даниленко та ін.: у 2 кн. Київ : Інтертехнологія, 2006. Кн. 2. С. 5–353.

Пастух Т. Київська школа та її оточення (модерні стилеві течії української поезії 1960–90-х рр. Львів : Львівський національний університет імені Івана-Франка, 2010. 698 с.

Поети «вітисненого покоління» / упор. І. Андрусак. Харків : видавництво «Ранок», 2009. 256 с.

Поети-шістдесятники у національному відродженні України: збірник наукових праць / за ред. П. В. Ворони. Полтава : Полтавський ун-т економіки і торгівлі, 2011. 96 с.

Протас М.О. Українська скульптура ХХ століття. Київ : Інтертехнологія, 2006. С. 117–179.

Профтехосвіта України ХХ – початок ХХІ століть: енциклопедичне видання / упорядник Л.О. Стременко; за заг. ред. Л.В. Нестерової. Київ : ПІТО НАПН України, 2012. 192 с.

Роготченко О.О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм. Київ : ФЕНІКС, 2007. 608 с.

Корній Л., Сюта Б. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2014. С. 467–564.

Український театр ХХ століття. Антологія вистав / за заг. ред. М. Гринишиної. Київ : Фенікс, 2012. С. 529–810.

Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. ХХ ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / упор. Василь Габор. Львів : Піраміда, 2009. 620 с.

Масол Л., Онищенко О., Ничкало С. Художня культура України : навч. посіб. Київ : Ранок, 2010. С. 146–235.

Рекомендоване відео

«Повоєнна Україна» (фільм 104) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=egi9P0ZKfZA>

«Від Хрущовської відлиги до Празької весни» (фільм 105) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=i5KhUQFWMNU>

«Від дисиденства до незалежності» (фільм 106, 107) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=U5AMz-8b1sM>

«Україна і розпад Радянського Союзу» <https://www.youtube.com/watch?v=awlo9EUkZ7M>

Методичні рекомендації

Готуючи *перше питання*, слід зазначити, що у післявоєнні роки відновлюються сталінські репресії проти діячів української культури. Кон'юнктурна критика творів Юрія Яновського, Петра Панча, Володимира Сосюри та ін. Андрій Жданов про

«чистоту пролетарської культури». Вплив «лисенківщини» на розвиток науки та її наслідки.

«Хрущовська відлига» та її вплив на розвиток культури в Україні. Десталінізація та реабілітація жертв сталінських репресій. Труднощі відродження культурного життя у повоєнні роки. Проникнення елементів західної культури і вплив її на формування світогляду молоді.

Найбільш суперечливий і складний період в історії України – 60-і – 80-і рр. ХХ ст. Посилення авторитарно-бюрократичного режиму. Захист Петром Шелестом мовних і культурних прав українців. Наслідки хрущовської відлиги, посилення авторитаризму. Русифікація українців та політичні гоніння на опозиційну інтелігенцію. Стаття Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Створення української Гельсінської спілки та переслідування її членів. Наростання кризових явищ у господарстві та культурі. «Перебудова» Михайла Горбачова. Післячорнобильське духовне відновлення. Нове національне відродження України розпочалося у другій половині 80-х рр. і нерозривно пов'язане з ідеєю здобуття державної незалежності.

При розгляді *другого питання* слід розуміти, що радянській владі, яка повернулася в Україну, необхідно було не тільки відбудувати зруйновану промисловість, а й відновити систему освіти, роботу наукових закладів, культурних установ. «Метод народної будови». Напрямки реформування шкільної освіти в 50-і роки ХХ ст. Формування освітньої системи в Західній Україні. Русифікація освіти. Введення восьмирічного всеобучу (1959 р.). Видатний педагог і громадський діяч Василь Сухомлинський.

Варто відзначити також досягнення в галузі освіти. Впровадження загальнообов'язкової десятирічної освіти. Політизація навчання. Створення шкіл та груп продовженого дня, а також розширення мережі шкіл-інтернатів, вечірніх, змінних та заочних шкіл.

Загострення проблем у сфері освіти й науки на межі 70 – 80-х років ХХ ст. Корективи шкільної реформи в період перебудови. Поява нових типів навчальних закладів, ослаблення регламентації шкільного життя.

Реорганізація вищої освіти в 50-х рр. ХХ ст. Укрупнення вузів. Поява нових спеціальностей. Русифікація вищої освіти у

60–80-і рр. XX ст. . Відставання рівня підготовки фахівців від світового у 80-і роки XX ст.

Досягнення науки в другій половині XX ст. Діяльність Академії наук УРСР та її структурних підрозділів. Досягнення учених на царині фундаментальних наук, їх наближенні до потреб народного господарства. Об'єктивні труднощі в розгортанні наукових досліджень. Недоліки в управлінні наукою в 50-і рр. XX ст. «Лисенківщина».

Поглиблення досліджень природничої та гуманітарної науки у другій половині 60–80-х років XX ст. Негативні явища в період «застою», їх вплив на розвиток науки.

Розглядаючи *третє питання* слід звернути увагу на те, що післявоєнні роки стали часом подальшого поглиблення розвитку літератури. У 40–50-ті роки діячами літератури було створено чимало творів, що залишили помітний слід у художній культурі українського народу. Боротьба Лазаря Кагановича з «буржуазним націоналізмом». «Жданівщина» та її вплив на культуру.

Значення хрущовської «відлиги» в оживленні літературного життя в Україні. Рух «шістдесятників». Літературна діяльність постшістдесятників та їх представники.

Горбачовська «перебудова» та відродження національних традицій в літературі. Повернення в Україну творів представників «розстріляного відродження», праці Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Миколи Костомарова, Симона Петлюри та ін.

Розглядаючи *четверте питання* потрібно зазначити, що по закінченню війни в Україні поступово відновлюється театральне життя, підвищується художній рівень театального мистецтва. Серед недоліків післявоєнного часу – ідеологічний прес, який тяжів над театром.

Розвиток театального мистецтва в 50-і – 80-і рр. XX ст. Головні тенденції української драматургії цього часу. Формування нового покоління режисерів та плеяди акторів. Досягнення та традиції української драматургії.

Посилення партійної цензури українського театру в 70-і роки XX ст. Втрата українським театром національної особливості. Русифікація українського театального мистецтва.

Музичне мистецтво України в повоєнний період характеризується розширенням жанрів і тематики музики. Розвиток камерної інструментальної та вокально-симфонічної музики. Творчість композиторів повоєнного часу. Звернення до витоків національної народної музики і пісні у творчості Віталія Губаренка, Юрія Мейтуса, Георгія Майбороди, Анатолія Кос-Анатольського, Костянтина Данькевича, Віталія Кирейка, Євгена Станковича, Вадима Гомоляки та ін.

Формування та представники нефольклорного та неокласичного напрямів симфонічної музики у 1960–1980-х рр.

Становлення української естради. Пісенні хіти композиторів Анатолія Кос-Анатольського, Платона Майбороди, Олександра Білаша, Ігоря Шамо, Ігоря Поклада, Анатолія Пашкевича, Степана Сабадаша, Володимира Верменича. Творчість Володимира Івасюка. Формування українського авангарду в музиці.

Зростання виконавської культури українських оперних співаків.

У 70-і – 80-і рр. сходила зоря піаніста світової слави Святослава Ріхтера. Яскравою постаттю в українській музиці зазначеного періоду є Леся Дичко, яка розвинула хоровий жанр.

У 1980-х рр. досягла розквіту пісенна творчість Софії Ротару, Миколи Гнатюка, Василя Зінкевича, Назарія Яремчука, Ніни Матвієнко, Раїси Кириченко та ін. Паралельно започатковувалися і типово модерні музичні та музично-поетичні проекти.

У повоєнні роки кіномистецтво України також мало певні здобутки. Відбудова кіностудій. Робота Київської студії документальних студій і Української студії хронікально-документальних фільмів. Поява телебачення. Творчість режисерів Марка Донського, Ігоря Савченка, мариніста Володимира Брауна і ін.

Вплив хрущовської «відлиги» на відродження українського поетичного кіно. Творчість режисерів Сергія Параджанова, Юрія Іллєнка, Леоніда Осики. Цензура в кіномистецтві. Поява нових жанрів у кіномистецтві: «міська проза», кінокомедія.

У 1960-х рр. значного розвитку набуло мультиплікаційне кіно. Творчість Ніни Василенко, Алли Грачової, Євгена Сивоконя, Володимира Дахна, Давида Черкаського і ін. Успіхи українського кіно на міжнародному рівні.

Розвиток документалістики та науково-популярної кінематографії.

Розглядаючи *п'яте питання* студенту слід усвідомити, що повоєнні роки позначились якісним зростанням образотворчого мистецтва. Тематична палітра картин повоєнного часу. Творчість Сергія Отрошенка, Олександра Будникова, Івана-Валентина Задорожного. Портрети Олексія Шовкуненка. Скарбниця образотворчого мистецтва Михайла Дерегуса, Михайла Божія, Карпа Трохименка, Василя Бородая, однієї з основоположників і фундаторів фольклорного напрямку в українському образотворчому мистецтві Тетяни Яблонської. Твори художниць-примітивісток Ганни Собачко-Шостак, Катерини Білокур, Марії Приймаченко, Віри Павленко.

Негативні тенденції партійного диктату соціалістичного реалізму в українському живопису 60–80-х років ХХ століття.

Творчість митців львівської художньої школи. Творче середовище Одеського андеграунду.

Творчість портретистів Вілена Барського, Михайла Антончика, Сергія Григор'єва, Віктора Зарецького та ін. Сюрреалістичні фантазії Олега Литвинова, пост-експресіоністські портрети Євгена Тополова.

Творчість графіків Василя Касіяна, Георгія Якутовича, Значний внесок він зробив у розвиток мистецтва плаката. самодіяльної художниці Валентини Михальської.

Розвиток монументальної та станкової скульптури в повоєнні роки. Тематична поліфонія скульптур. Творчість Василя Бородая та Івана Гончара.

Відчувши віяння «відлиги», новими ідеями збагатили свою творчу діяльність митці станкової скульптури Микола Рябінін і Володимир Сколоздр, Галина Петрашевич, Валентин Зноба і ін.

Найбільше розвинений жанр у скульптурі УРСР повоєнної доби – портрет. Масово продукувалися портрети «вождів» і «героїв». Чимало скульпторів працювали в пластиці малих форм, зокрема в майоліці і теракоті (Ольга Рапай-Маркіш, Яків Ражба, Валентина Трегубова).

Серед молодшої генерації українських митців кінця 1950–1980-х рр. помітне було намагання модернізувати скульптуру (Теодозія Бриж, Віра Шатух, Івана Чумака.

При розгляді *шостого питання* варто звернути увагу на те, що після війни 1941 – 1945 рр. розпочалася відбудова міст і сіл

України. Вплив типової забудови на формування архітектурного вигляду міст, втрата національних традицій. Проникнення елементів західного конструктивізму, нових будівельних технологій та матеріалів в архітектуру України. Зразки нової архітектури 60-х років ХХ ст. в Україні.

Подолання стереотипів масового житлового будівництва у 1980-х рр. в архітектурі України. Певне повернення до еkleктичної архітектури ХІХ ст. з її скульптурним оздобленням, красою зовнішнього вирішення. Поява стилю метаболізм.

Використанням новітніх будівельних технологій та матеріалів в архітектурі 1970–1980-х рр. Наростання проблеми органічного поєднання старої забудови з новою.

Практичне заняття 13
**КУЛЬТУРОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

(2 год)

План

1. Загальні риси розвитку української культури на зламі ХХ – ХХІ ст.
2. Розвиток освіти та науки в незалежній Україні : стан та перспективи.
3. Література в період незалежної України.
4. Театр та кінематограф в кінці ХХ – першій чверті ХХІ ст.
5. Музичне мистецтво незалежної України.
6. Розвиток образотворчого мистецтва в період незалежної України.

Мета практичного заняття

визначення історичних умов розвитку культури в умовах незалежної України, специфіки розвитку національної культури, подолання основних проблем та майбутнє

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Особливості соціокультурних процесів у незалежній Україні.
2. Космічна програма незалежної України.
3. Українське законодавство у галуззі культури.
4. Сучасна українська література.
5. «Театр шоку» та його характерні риси.
6. «Нова дегенерація» та «Червона фіра» – творчі настанови, особливості поетики.
7. Проблеми та перспективи розвитку українського театрального мистецтва в ХХІ ст.
8. Перспективи розвитку української популярної та рок музики в ХХІ ст.
9. «Художники-примітивісти» – творчі надбання, техніка виконання, творчість.

10. «Альтернативне мистецтво» – новітні течії сучасного образотворчого мистецтва.
11. Перспективи розвитку українського образотворчого мистецтва в ХХІ ст.

Словник

незалежність, державна мова, плюралізм, еkleктика, толерантність, масова культура, елітарна культура, кітч, «Рух», деполітизація, лібералізація, постмодернізм, «Бу-Ба-Бу», ЛуГоСад, «Пропала грамота», літоб'єднання, гільдія драматургів України, салонний театр, камерний театр, демократичний театр, елітарний театр, альтернативний театр, антрепризний театр, монодрама, перформанс, гепенінг, звукоінсталяція, балет, опера, фольк-опера, мюзикл, рок-опера, ляльковий театр, ігрове кіно, копродукційний фільм, екшн, неігрове кіно, анімаційний кінематограф, класична музика, популярна музика, естрада, рок-музика, реаліті-шоу, метал-музика, інді, фольк-рок, хіп-хоп, укра-хоп, люмпен реп, джаз, кантрі, дарк-кантрі, блюз, акапельний спів, співана поезія, поп-бард, рок-бард, гротескно-паодійна співана поезія, соціально-критична співана поезія, національно-патріотична співана поезія, неокобзарський напрямок співаної поезії, лірична пісня, образотворче мистецтво, графіка, художники-примітивісти, «альтернативне мистецтво», «пльонтаризм», «кучерявий стиль», група «Паризька комуна», графіті, неоромантизм, психодиліка, експресіонізм, неоархаїка, соц-арт, реалізм, небароко, contemporary art, школа українських абстракціоністів, стиль «жлоб арт», «двоєзори», арт-ринок, перформанс, інсталяція, пленер, ассамбляж, акціонізм, відеоарт, соцреалізм, радянський монументалізм, public art (публічне мистецтво), комеморація, міні-пам'ятники, скульптура ню, бієнале, триєнале

Основна література

Антологія поезії. Молоде вино. Київ : Творча асоціація 500, 2000. 68 с.

Берегова О. Інтегративні процеси в музичній культурі України ХХ – ХХІ століть : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2013. С. 127–211.

Брюховецька Л., Канівець А. Українська анімація. Київ : Фенікс, 2018. 264 с.

Вірченко Т. Сучасна українська драматургія. Галерея портретів : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 180 с.

Гавран І., Ботвин М. Документальне кіно в сучасному екранному дискурсі. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво. 2020. Т. 3(1). С. 11–19.

Голобородько Я. Артеграунд. Український літературний істеблїшмент. Київ : Факт, 2006. 160 с.

Гундорова Т.І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм. 2-е вид. вип. і доп. Київ : Критика, 2013. 344 с.

Гундорова Т.І. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.

Драмовичок. Антологія сучасної української драматургії для дітей та підлітків / упоряд.: Н. Мірошніченко та ін. Київ : НЦТМ ім. Л. Курбаса, 2017. 464 с.

Жеплинський Б.М., Ковальчук Д.Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. Львів : Галицька видавнича спілка, 2011. 316 с.

Іванова-Горгієвська Н.А. Сучасна українська культура в світовому контексті пошуків справжності: мода на традицію. *Універсальні виміри української культури*. Одеса : Друк, 2000. С. 38–42.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 1. Українська культура ХХ – початку ХХІ століття. С. 232–256, 286–304, 788–812.

Історія української культури : у 5 т. . Київ : Наук. думка, 2011. Т. 5. Кн. 2. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 270–309, 735–764.

Історія української культури : у 5 т. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 5. Кн. 3. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. С. 61–67, 218–230.

Корній Л.П., Сюта Б.О. Історія української музичної культури. Київ : НМАУ ім. П.І Чайковського, 2011. 719 с.

Кушніренко А. М., Залуцький О. В., Вишпінська Я. М. Історія музичної культури й освіти Буковини : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці : Рута, 2011. 375 с.

Ліхолат О.В., Дігтяр П.А., Боева С.Ю. Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С.О. Костилюєвої. Київ : НТУ «КПІ», 2010. С. 298–317.

Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах / упоряд.: Тетяна Ковтунович, Тетяна Привалко. Вип. 2. Київ : К.І.С., 2016. 304 с.

Мистецтво незалежної України : навч. посіб. / за ред. Анучина Л.В. Харків : СПДФО Ізрайлев Є.М., 2007. 84 с.

Нариси з історії інонаціонального театру в Україні ХХ – початку ХХІ ст. / за заг. наук. ред. М. Гринишиної. Київ : Фенікс, 2017. 976 с.

Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття / ред. упоряд. О.О. Авраменко: в 2 кн. Київ : Інтертехнологія, 2006. Кн. 2. С. 353–654.

Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко І.В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. О.Ю. Павлової. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 259–270.

Протас М.О. Українська скульптура ХХ століття. Київ : Інтертехнологія, 2006. С.180–228.

Профтехосвіта України ХХ – початок ХХІ століть : енциклопедичне видання / упоряд. Л.О. Стременко; за заг. ред. Л.В. Нестерової. Київ : ІПТО НАПН України, 2012. 192 с.

Тримбач С. Кіно, народжене Україною. Ілюстрована історія. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 331–380.

Український театр ХХ століття. Антологія вистав / за заг. ред. М. Гринишиної. Київ : Фенікс, 2012. С. 811–937.

Чуніхін О.Н. Історія мюзиклу : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НАКККіМ, 2012. 254 с.

Додаткова література

Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці / упоряд. О.К. Романчук. Львів : Меморіал, 1992. 544 с.

Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексеєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл. та ін.; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя. Київ : Інформ. Системи, 2010. 342 с.

Висоцький О.Ю. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. 130 с.

Греченко В.А., Чорний І.В., Кушнерук В.А., Режко В.А. Історія світової та української культури : підручник. Київ : Літера ЛТД, 2005. 464 с.

Дзюба І. Між культурою і політикою. Київ : Сфера, 1998. 374 с.

Дрожжина С.В. Культурна політика сучасної полікультурної України : соціально-філософський та правовий аспекти. Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. 198 с.

Загайкевич А. Українська електронна музика: практика дослідження. *Музика в інформаційному суспільстві*: збірник наукових статей. Київ, 2008 С. 39–62.

Зайцева І.Є. Деякі тенденції розвитку українського мюзиклу як мистецтва і галузі шоу-індустрії. *Молодий вчений*. – жовтень 2017. № 10(50) С. 262–267.

Закус І.М., Постой Г.Г. Джаз в Україні: музиканти та перспективи розвитку імпровізаційної музики. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 565–568.

Корній Л., Сюта Б. Історія української музичної культури : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2011. 719 с.

Культура чи імітація культури?: Матеріали парламент, слухань на тему: «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» у Верховній Раді України, 20 квітня 2005 року / Верховна Рада України. Комітет з питань культури і духовності. Київ : Парламентське вид-во, 2005. 160 с.

Культурна політика : методологічні, правові, економічні проблеми : зб. наук, праць / ред. : О.А. Гриценко; Український центр культурних досліджень; Інститут культурної політики. Київ, 1995. 64 с.

Нікітін В., Кузьменко М., Кузьменко О. Культурна політика в Україні : гуманітарна безпека, мова, освіта / Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ: Оптима, 2007. 88 с.

Одрехівський В. Українська скульптура ХХІ століття: проблема інтермедіальності та жанрово-видового синтезу. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 97–108.

Симоненко С.П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії. *Універсальні виміри української культури*. Одеса: Друк, 2000. С. 43-55.

Чистоплюєв О.В. Українська інтелігенція на рубежі ХХ–ХХІ століть. Соціально-політичний портрет. Київ : Основа, 2003. 123 с.

Рекомендоване відео

«Повернута самостійність» (фільм 108) із циклу «Невідома Україна» <https://www.youtube.com/watch?v=OwjP-UwS5EM>

Методичні матеріали

Розгляд *першого питання* слід почати з характеристики змін в суспільному житті та культурі, що відбулися в Україні після проголошення її Незалежності. Формування нового національного культурного простору в нових умовах сучасності. Становлення законодавчої бази розвитку культури в незалежній Україні. Виникнення недержавних культурно-мистецьких організацій та об'єднань. Повернення національних набутків, що досі були під заборонаю. Принципи фінансування української культури. Проблеми та особливості сучасної культури українців та нацменшин.

У контексті *другого питання* слід звернути увагу на реформування системи освіти, згідно з вимогами сучасності. Державна національна програма «Українська освіта в ХХІ ст.». Структура освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів України та їх характеристика. Розвиток дошкільної освіти та її проблеми на сучасному етапі. Закон України «Про загальну середню освіту» (1999). Поступовий перехід до 12-річного терміну навчання та його недоліки. Перехід старших класів до профільного навчання. Впровадження зовнішнього незалежного тестування. Прорахунки в організації освіти. Закриття шкіл та поява приватних навчальних закладів. Програма розвитку опорних шкіл. Охарактеризувати основні положення нового Закону України «Про повну середню освіту» (2020).

Стан та проблеми професійно-технічної освіти. Атестаційні рівні професійно-технічних закладів. Кризові явища в профтехосвіті.

Стан у вищій освіті України. Проблеми та перспективи розвитку. Структура вищої освіти. Впровадження акредитації вищих і середніх навчальних закладів. Поява вищих навчальних

закладів приватної форми власності. Недоліки зростання кількості ЗВО. Криза національної системи освіти на початку 2000-х рр. Заснування університету «Києво-Могилянська академія». Реформування вищої освіти. Перехід на триступеневу підготовку спеціалістів (бакалавр, спеціаліст, магістр). Міжнародне співробітництво в галузі освіти. Інтеграція вищої освіти України в освітній простір Європи. Болонська система освіти. Автономність ЗВО: перспективи та недоліки. Створення Національного агентства із збереження якості вищої освіти. Впровадження зовнішнього незалежного тестування для студентів, що вступають на магістратуру.

Становище науки на початку 90-х рр. XX ст. Реформування роботи Академії наук, створення галузевих АН, Української наукової асоціації, заснування Академії мистецтв України. Внесок українських науковців у скарбницю світової науки. Дослідження в галузі природничих наук. Розвиток кібернетики. Державна політика в сфері дослідження та використання космічного простору (програми, проблеми та перспективи). Леонід Каденюк – перший космонавт України. Розвиток, проблеми та перспективи авіаційного науково-технічного комплексу України. Дослідження українськими вченими Антарктики. Медицина та її реформа в сучасній Україні (недоліки та перспективи).

Зрушення в галузі гуманітарних наук. Створення декількох нових наукових інститутів у системі Національної академії наук України. Проблеми та перспективи розвитку гуманітарної науки. Винаходи українців, які стали популярними в усьому світі.

Готуючись до *третього питання*, слід відзначити, що з отриманням незалежності в літературі України почалось звільнення від догматів комуністичної ідеології, утвердження плюралізму, відмова від визнання в художній творчості методу соціалістичного реалізму. Відтворення історичної пам'яті та повернення забутих імен діячів культури. Українська література межі ХХ–ХХІ ст. – строката панорама стилів, жанрів, традицій та новацій, що складається на перехресті творчої діяльності декількох поколінь митців. Продовжують творити письменники й поети старшого покоління. Вони тяжіють до збереження традицій вітчизняної літературної творчості. Рубіж ХХ – ХХІ ст. характеризується розвитком українського постмодернізму.

Відгалуження постмодернізму. Школи прозаїків сучасної української літератури.

Активно працюють письменники середнього покоління, творчість яких спрямована переважно на оновлення образності та тематики, осмислення складного та неоднозначного буття сучасної молоді людини. Дебютанти 80-х рр.

Нове століття стало періодом надзвичайної активності літературної молоді. Дебютанти XXI ст. Нова інтерпретація історичної романістики, заборонених раніше тем. Застосування нових художніх стилістичних прийомів у літературі. Розвиток літератури для дітей і підлітків.

Сучасна українська драматургія. Переклади українських книжок іноземними мовами. Літературні премії та книговидавництва

При розгляді *четвертого питання* слід розуміти, що невід'ємною складовою української національної культури, закономірним етапом у багатовіковому розвитку українського мистецтва є український театр кінця XX – початку XXI сторіччя. Театральний спадок СРСР в театральному мистецтві України. Політика держави в галузі театральної справи. Проблеми та перспективи розвитку сучасного театру. Нові жанри вітчизняного театру. Комерціалізація театральної справи. Режисери-новатори та їх бачення сучасного театрального дійства. Поява жінок-режисерів в театрі. Драматургія молодих авторів: тематика та жанрові стилі. Постмодернізм в українському театрі. Експериментальні авангардні театри України. Провідні актори старшого покоління. Талановиті актори молодшого покоління. Розвиток фестивального руху в Україні. Ляльковий театр в Україні.

За останні роки балет України впевнено вийшов на світову театральну арену. Відомі танцівники, які активно пропагують український балет. Українські артисти балету в світі.

У XXI ст. в Україні продовжує розвиватися опера. Проблеми та перспективи розвитку. Українські оперні співаки на оперних сценах світу. Розвиток дитячої опери. Розширення жанрового діапазону з видовищності та розважальності мюзикхольних шоу.

Успіхи сучасного українського кіномистецтва. Комерціалізація українського кіно. Найпомітніші режисери 1990-х років. Розвиток незалежних кіностудій та формування Ради з державної підтримки

кінематографії. Покоління молодих пострадянських режисерів. Інтеграція вітчизняного кінематографа у світовий. Розвиток фестивального руху та здобутки в ньому українського кіно.

Школа неігрового кіно. Етапи розвитку документального кіно. Визнані майстри документального жанру в Україні. Державні та приватні кіностудії документалістики. Тематика документальних фільмів.

Особливо популярним у глядачів завжди був український анімаційний кінематограф, який за роки незалежності зазнав як занепад, так і злету. Українські мультфільми на міжнародному рівні.

При розгляді *п'ятого питання* слід пам'ятати, що незважаючи на економічні труднощі, відроджується в Україні музична творчість. У жанровому колі сучасної вітчизняної музики зберіг значущість жанр симфонії та камерної, зокрема програмної, музики. У сучасній українській музичній культурі інтенсивно розвивається жанр інструментального концерту. Характерною тенденцією розвитку музичної культури років незалежності слід вважати пошквдження фестивального і конкурсного руху. Відбувається відродження хорової духовної музики.

Значних успіхів за роки незалежності досягла українська естрада. З отриманням незалежності популярна музика отримала новий поштовх. Фестиваль «Червона Рута» – майданчик, на якому заявили про себе молоді українські виконавці. Українська популярна музика останнього десятиліття. Пропаганда української музики на телебаченні та радіо. Поп-співачи початку 2000-х р. Музичні гурти початку 2000-х рр. З 2010 року починається новий етап у розвитку української естради і поп-музики. на сцені з'являються молоді, амбітні співаки, які своєю творчістю продовжують традиції української естради вносячи у неї щось нове, музичні гурти. З 2015 р. на українській сцені з'явилися молоді виконавці, кар'єра яких починає різко зростати.

У кінці 80-тих рр. ХХ ст. як окремий феномен, почав формуватися український рок, який частково він увібрав у себе елементи протестного руху «Брати Гадюкіни», «Воплі Відоплясова», «Океан Ельзи». У 90-х роках – «Табула Раса», «БЕЗ ОБМЕЖЕНЬ», «Скрябін», «Грін-грей» тощо. У 2000-х роках – «СКАЙ», «O.Torvald», «Kozak System». Розвиток стилів рок музики (метал, паган-метал, фольк-метал, блек-дет-метал,

indі музика, фольк-рок музика, електронна музика, хіп-хоп, український люмпен-реп). Розвиток джазу в Україні. Його різновиди. Кантрі музика на українській сцені. Формат акапельного співу та «співана поезія» в Україні.

При розгляді *шостого питання* слід розуміти, що стан сучасного образотворчого мистецтва України тісно пов'язаний із складними процесами формування національної державності після проголошення незалежності. Заснування Академії мистецтв у 1996 р. Монументальне малярство. Розвиток «Української національної колористичної школи» (Григорій Синиця, Федір Гуменюк). Творчість художників-примітивістів. Напрямки сучасного малярства (асоціативний символізм (Олексій Анд), «пльонтаризм» (Іван Марчук), альтернативне мистецтво (Андрій Антонюк, Віктор Гонтаров), постмодернізм (Олександр Гнилицький, Олег Голосій та ін.), трансавангард (Арсен Савадов), абстракціонізм, графіті (Володимир Манжос, Олексій Бордусов та ін.)). Майстри станкового малярства, його жанри (неоромантизм, концептуалізм, експресіонізм, неоархаїзм, психоделіка). Виставкова діяльність художників. Презентації українського мистецтва в світі. Участь в мистецьких біенале.

Стан скульптурного мистецтва сучасної України. Розвиток монументальної скульптури. Відхід від радянської монументальної естетики, концепція «публічного мистецтва». «Пам'ятникоманія» позитивні та негативні тенденції. Напрямки розвитку монументальної скульптури, провідні скульптори. Розвиток жанрової скульптури, її напрямки та представники. Станкова скульптура, її характер та основні представники. Невід'ємною частиною урбаністичних просторів України є меморіальні дошки, які є найбільш масовою мистецькою формою увічнення історичної пам'яті в публічному просторі. Проникнення постмодерністських тенденцій в скульптуру. Розвиток урбаністичних арт-практик. Фестивальний скульптурний рух. Українські скульптори на світовій арені.

Навчальне видання

Ігор Возний

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

(навчально-методичні рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності 034 «Культурологія»)

Відповідальний за випуск Рупташ О. В
Літературний редактор Зушман Б.М.
Технічний редактор Танащик Д.Д.

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №891 від 08.04.2002 р. підписано до друку 28.01.2022. Формат 60x84/16 Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умов. друк. арк.18,2 Обл. - вид. арк. 17,25. Зам. Тираж 100 Друкарня Чернівецького національного університету 58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2